

Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi Sámediggediedđáhus luosa birra

Sisdoallu

1. Álggahus	4
Sisdoallu ja ráddjen	4
Proseassa	5
Sámi árvvut	5
Sámedikki rolla, ovddasvástádus ja váldi	5
2 Áŋgiruššansuorggit	6
2.1 Áŋgiruššansuorgi 1 Luossabivdu vuodđun sámi kultuvrii, ealáhussii ja gillii	6
2.1.1 Kultuvra	6
2.1.2 Ealáhus	7
2.1.3 Giella	9
2.1.4 Árbediehtu	10
2.1.5 Mihttomearri ja strategijjat	12
2.2 Áŋgiruššansuorgi 2 Arealahálddašeapmi ja máhttu	13
2.2.1 Areálaid hálden eará áigumušaide go mearraluossabivdui	14
2.2.2 Luosa eallima birrajohtu	14
2.2.3 Norgga luossamáddodagaid jagi 2020 stáhtus	16
2.2.4 Dutkan ja árbediehtu	18
2.2.5 Seahkalas máddodagaid bivdin	19
2.2.6 Kolarctic salmon-prošeakta	20
2.2.7 Mihttomearri ja strategijjat	20
2.3 Áŋgiruššansuorgi 3 Guoddevaš hálddašeapmi	23
2.3.1 Gáržžideamit Deanučázádaga bivddus ja mearraluossabivddus	23
2.3.2 Mearraluossabivdu gáržžideamit	26
2.3.3 Boahhteáigásaš luossabivdogáržžideamit	28
2.3.4 Mihttomearri ja strategijjat	29
2.4 Áŋgiruššansuorgi 4 Olggobealde váikkuhusat luossamáddodahkii	30
2.4.1 Predáhtorat	30
2.4.2 Seahkešaddu báhtaran luosain	31
2.4.3 Dávddat	32
2.4.4 Dálkkádatrievdamat	33
2.4.5 Ođđa šlájat – ruoššaluossa	34
2.4.6 Pelágalaš guolásteapmi	35
2.4.7 Fysalaš sisabahkkemat	36
2.4.8 Mihttomearri ja strategijjat	36
2.5 Áŋgiruššansuorgi 5 Riektedilit	37
2.5.1 Mihttomearri ja strategijjat	41
3 Ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusat	41

1. Álggahus

Diedáhusa duogáš lea ášši 31/19 Ođđa áššiid diediheapmi mas evttohuvvui ahte Sámediggi berrešii ovddidit dakkár sámediggediedáhusa luosa birra mas leat mielde vuoigatvuodát, árbevierut ja hálddašeapmi. Dasto bijai Sámediggeráđđi ovdan čilgehusa luosa birra Sámedikki dievasčoahkkimii 04.12.20.

Čilgehus čájeha sámi guovlluid luossabivddu hástalusaid. Das lea sáhka biebmoluosa predašuvnnas, dávddain, genehtalaš seaguheamis luondduluossanáliide ja ođđa šlájaid introduseren nu go ruoššaluosa. Dakkár fysalaš sisabahkkemat go johkabohtni roggamat, báktedoaimmat, geaidnohuksemat ja dulvadeamat leat eará hástalusat mat čuvvot olbmuid doaimmaid. Lieggasat dálkkádat lea maid olmmošlaš doaimmaid boadus. Eará hástalus mas ii leat leamaš olus sáhka, lea luonddu- ja seaguhusmáddodagaid bivdin mearas ja man bures dat maddodagat cevzet mearas. Luossahálddašeamis lea mearkašupmi dasa mo guovddášeiseválddit muddejit vuonaid ja jogaid geavaheami. Árbediehtu lea deatlaš oassi sámi kultuvrras ja deatlaš dasa mo ealli sámi kultuvrra sealluhit. Báikkálaš máhtu ja árbediehtu leat eiseválddit uhccán geavahan ja vuoruhan máddodatárvoštallamiin. Čilgehusa loahpas čujuhuvvo hástalusaid dan oktavuodas ahte sihkkarastit guoddevaš luossamáddodagaid sihke jogas ja mearas vai sihkkarastojuvvo ahte min manjisboahhtit maid besset vásihit ja muosáhit luondduluosa. Čilgehusas bohtá ovdan ahte Sámediggeráđđi áigu čuovvulit čilgehusa sámediggediedáhusain jagi 2021.

Sámediggi lea iešguđet oktavuodain meannudan luosa earjil áššin, muhto ii fal sierra diedáhusas mas luossabivdu sihke jogas ja mearas lea mielde. Dakkár bajimus guhkesáigásaš politihkka dárbbášuvvo mii čujuha mo Sámedikki politihkka galgá leat luossahálddašeami ektui.

Sisdoallu ja ráddjen

Diedáhus lea ráddjejuvvon Sámedikki politihka mihtuide ja strategiijaide luosa ektui jogain ja mearas. Diedáhus deattuha luondduluosa, muhto sihke biebmoluosa ja eará luossašlájaid gieđahallat dalle go dain lea mearkašupmi luonddulussii sámi guovlluin. Go muhtun luossačázadagat leat rádján Supmii, de válddaha diedáhus maiddái dilálašvuodaid dan ektui.

Fierbmebivdu, golgadeapmi, buođđun ja stággobivdu jogain ja bivdu gáidánuhtiin ja mohkkefirpmiin ja uštin mearas leat deatlaš bealit luossabivddus. Stuorra oassi sámi guovlluid vuonain čatnasit luossačázadagaide. Barggus diedáhusain ii leat vejolaš fáttmastit buot sámi guovlluid čázadagaid ja vuonaid main lea luossa. Dan geažil ferte Sámedikki luossapolitihka gáržžidit prinsihpalaš fáttáide. Čilgehusas lea stuorra fokus Deanučázadaga luosa dillái ja dat lea gieđahallojuvvon erenoamážit go das lea stuorra mearkašupmi Deanuvuona mearrasámi álbmogii ja Deanučázadaga johkasámi álbmogii. Mearraluossabivddu ja Deanučázadaga luossabivddu garra muddemat leat gieđahallojuvvon erenoamážit dannego daid čadaheapmái eai beassan sámi berošteaddjit searvat.

Luossabiebmanis lea mearkkašupmi luonddulussii sihke mearas ja jogas. Biebman lea ásahuvvon ollu vuotnaguovlluide gos luondduluossa maiddá lea. Guollebiebmamis sáhttet leat stuorra váikkuhusat luondduluossamáddodagaide, dávddat sáhttet njoammut luonddulussii, dat sáhttet bibmojuvvon luosaiguin genehtalaččat seahkanit ja gilvu stuorra guovlluid alde sihke fysalaš ásahemiid oktavuodas ja luosa vadjolanguovlluid ektui.

Proseassa

Čilgehusa ja dieđáhusa hábmema várás ásahuvvui referánsajoavku mas ledje mielde Finnmárkkuopmodaga, Alta Laksefiskeri interessentskap, Finnmárkku mearraluossasearvi ja Bivddu ovddasteaddjit, ja guovttis Deanučázadaga guolástanhálddahas. Rabas árvalus-webinára lágiduvvui jagi 2021 mas earret eará luossabivdiin, luossabivdoserviin, dutkiin ja hálddašemiin ledje sáhkavuorut. Dasa lassin lea Sámediggi ožžon čálalaš árvalusaid bargui.

Sámediggi doalai čoahkkima Suoma Sámedikkiin 04.09.20 mas loktejedje earret eará vásáhusaid Deanušiehtadusain, sámi vuoigatvuodaid ja predáhtoriid váikkuhusaid báikkálaš luossamáddodagaide ja luossamáddodagaid gáhttema.

Sámi árvut

Sámediggi háliida ahte sámi guovlluid luodduresurssaid galgá hálddašit dainna lágiin ahte dat sihkarastá boahhtevaš buolvaid birgenlági ja vejolašvuoda ovddidit sámi

kultuvrra. Dáid resurssaid hálddašeapmi galgá leat mielde nannemin sámi kultuvrra, ealáhusdoaimmaheami ja servodateallima.

Sámedikki luossabivdopolitihka vuodđun leat sámi árvut mas lagasvuolta lundui ja máhttu luonddu birra ja luonddu árvusatnin leat áibbas deatalaččat. Luondduresurssaid sámi geavaheapmi ja hálddašeapmi lea dáhpáhuvván guhkesáiggi perspektiivvas dainna ulbmiliin ahte boahhtevaš buolvat maiddá galget beassat birget seamma resurssaiguin.

Sámedikkis lea vuotnaresurssaid hálddašeamis leamaš dakkár guoddevaš prinsihppa ahte sii geat ássat resurssa lahka, galget ávkašuvvat resurssain ja hálddašit dan. Dat mearkkaša ahte sii geat ássat dain guovlluin gos luossa lea, galget maiddá oazžut ávkki das. Seammá guoská resurssa hálddašeapmi.

Sámedikki rolla, ovddasvástádus ja váldi

Sámedikkis lea dan mandáhta bokte ja jagi 2005 konsultašuvdnaortnega bokte stáhta eiseválddiiguin formálalaš rolla hálddašeamis luosa jogain ja mearas. Danne lea Sámediggi mielde ođđasis šiehtadallamin soahpamuša gaskal Norgga ja Suoma Deanučázadaga luossabivdui, ja čađaha konsultašuvnnaid departemeanttain ja direktoráhtain go guoská luossabivddu muddemiidda Norggas. Dattetge ii dáhkit dát Sámedikki rolla ahte Sámedikki oainnuide miedihuvvo konsultašuvdnaortnega bokte.

2 Ángiruššansuorggit

Diedáhusas leat njeallje ángiruššansuorggi mat galget leat vuodđun Sámedikki luossapolitihkkii. Sámediggái lea ollislaš perspektiiva deatalaš go galgá meannudit luossabivddu. Luosa eallingeardi galgá leat vuodđun ja gehččojuvvot ollislaččat go lea sáhka hálddašeamis.

Luossabivdu lea deatalaš vuodđu sámi kultuvrii ja ealáhusaide doppe gos sáhtá ávkašuvvat dainna resurssain. Deatalaš eaktun dasa ahte luossabivdu sáhtá leat dakkár vuodđu, lea ahte mis leat guoddevaš luossamáddodagat ja ahte sii geat ássat lahka resurssa, galget maiddái hálddašit dan. Sis han lea árbediehtu guoddevaš hálddašeamis, ja sii čájehit maiddái ovddasvásttolašvuoda sihkkarastimis resurssa min manjsbohttiide.

Dat mihttomearit ja strategijiat mat leat biddjojuvvon, galget čuovvuvvot politihka čađahemiin Sámedikki jahkásaš bušeahtaid bokte. Dáid mihttomeriid juksan eaktuda mánga strategijia mat doibmet ovttasbargun dakkár eará doaimmaheddjiiguin go eiseválddiiguin, organisašuvnnaiguin ja dutkanásahusaiguin. Sámedikki politihka mihttomeari luosa ektui lea:

- Sihkkarastit báikkálaš ja guoddevaš hálddašeamis dakko bokte ahte árbediehtu lea ovttadássásažžan dutkamin, nu ahte luossabivdu sáhtá jotkojuvvot vuđolaš oassin sámi kultuvrras.

2.1 Ángiruššansuorgi 1 Luossabivdu vuodđun sámi kultuvrii, ealáhussii ja gillii

2.1.1 Kultuvra

Sihke vuonain ja jogain lea luossabivddus leamaš stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrii. Luossabivdu lea sámi kultuvrra ja giela deatalaš

guoddi, ja lea deatalaš oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Dat doaimmat mat čuvvot luossabivddus, fievrredit viidáseappot eai dušše kultuvrra ávnnaslaš vuoddu, muhto dat váikkuhit maiddái ássanmiela ja ovddidit loaktima.

Luossabivdu vuolgga doaimmaid báikegottiin ja čatná oktii bearraša ja soga. Luossabivddu árbediehtu lea ain áimmuin ja gaskkustuvvon šaddi bulvii. Dát máhttogaskusteapmi lea deatalaš sámi kulturárbbi seailuheapmái.

Luondduluossa lea hui deatalaš oassi sin ruovttudoalus geaidda dat lea fidnen láhkai. Luosa mearkkašupmi biebmun lea uhccán čalmmustahttojuvvon. Dat lea deatalaš oassi biebmodoalus seammás go das leat dat “rivttes” biebmovádnasat, dat lea ekologalaš ja adnojuvvo dearvašlaš biebmun. Luondduluossa adnojuvvo maiddái buhtes biebmun go das ii leat antibiohta eai ge eará lasáhusávdnasat.

Luossa gullá sámi biebmóárbevrrui, dat lea deatalaš kulturárbi ja das lea nana symbolalaš árvu. Guhkes áiggi mielde leat iešguđet guovlluin ovddiduvvon mihtilmas mállásat ja árbevierut masa luossa gullá. Luossa gullá giđđa- ja geasseáigodahkii. Muhtumiidda lea jagi vuosttaš luossamális dakkár biebmovášáhus mii illá lea čilgemis – dan dušše ferte muosáhit.

Luossahálddašeamis vuodđun sámi guovlluin lea birgejuvvo mas guoddevaš ávkašuvvan lea guovddázis. Birgejuvvo ja birgen leat guovddáš doahpagat sámi kultuvrras. Guoddevaš ovdáneapmi mearkkaša ahte ođasmuvvi resurssaiguin ávkašuvvan dáhpáhuvá dakkár vugiin ahte ođđa buolvat galget sáhttit oažžut ávkki seamma resurssas. Ávkašuvvan dáhpáhuvá guoddevaš vugiin mii ii goarit máddodagaid ii ge loavtte daid oalát boahteáigái.

Gowa: K. H. Sæther Foto

2.1.2 Ealáhus

Luossabivdu sihke mearas ja jogain lea hui boares ealáhusheiveheapmi sámi guovlluin. Dát lotnolasdoaimma lea mearkkašan hui ollu ássamii dain guovlluin gos lea luossa. Ávkašuvvan buot dáid resurssaiguin dain guovlluin lea dahkan birgema vejolažžan. Dát lotnolasheiveheapmi lea dahkan govttolaš birgema vejolažžan vuonain ja jogain. Dain guovlluin ii leat leamaš nu álki háhkak eará boaduid go daid maid leat gávdnan luonddus. Eatnašat ovttaštahhte mearraluossabivddu eará vuotnabivdduin ja eanadoaluin. Johkalegiin lei dábálaš dan doaimmahit lotnolasat eanadoaluin. Servodatdilliid rievdan buoret kommunikašuvnnaiguin ja infrastruktuurain addá dál vejolašvuoda lotnolasat doaimmahit eará ealáhusaid go vuodđoealáhusaid.

Luossabivdu lea čadnojuvvon jahkeáigodagaide ja ráddjejuvvon giđđii ja geassái. Dát guollebivdu mearkkašii hui ollu ruovttudollui guhkes dálvvi maŋŋá. Uhcán dienasvejolašvuodat eará ealáhusain dagahii ahte luosas lei stuorra mearkkašupmi ruovttudollui ja dasa lassin dat sihkarasttii dietnasa sidjiide geat vuvde luosa. Vaikke vel dát ledje ge jagiáigodagaide gulli

dietnasat, de dain lei stuorra mearkkašupmi lassin eará guolásteapmái dahje eará doaimmaide sámi guovlluin.

Ealáhusovddidanoktavuođas lea mearraluossabivdu deatalaš oassi vuonaid luossabivdiid dienasvuodus lassin eará doaimmaide. Vaikke vel dat lea ge jahkeáigodatbivdu, de lea mearraluossabivdu mearrideaddjin ollugiidda go sii árvoštallet galget go sii ássat doppe vai eai. Luoddabivddus jogain lea stuorra mearkkašupmi báikkálaš olbmuid biebmodollui ja lasseealáhussan eanadollui.

Luossabivddu árvoháhkkan molsašuddá čázadagas čázadahkii. Eanaš luossačázadagain leat eanaeaiggádat válljen kommersialiseret luossabivddu oaggunkoarttaid vuovdimiin. Eanaeaiggátsearvit leat vuodđuduvvon mat de mearridit mo luossabivdu galgá hálddašuvvot. Dain leat iešguđetlágan vuogit mo organiseret ja čadahit luossabivddu. Danne molsašuddá vuoi čázadagas čázadahkii dan mielde mo njuolggadusat leat hábmejuvvon. Njuolggadusain lea maid mearkkašupmi dasa man muddui báikkálaš olbmot besset searvat bivdui sihke beassanlági ja ekonomalaš diliid

ektui. Muhtumat leat láchčán dilálašvuodaid dasa ahte sihke mátkkošteaddjit ja báikkálaččat besset searvat bivdui.

Árvoháhkkan sáhhtá maid dáhpáhuvvat lagas surggiin. Sáhttet leat idjadeamit, guossoheamit, fievrredeamit, ofelastin, bivdosiid vuovdin, heivehuvvon vásáhusat jna.

Luossaguovddážiid ásaheapmi lea eará vuohki mo lasihit árvoháhkama báikegottiin. Detnui lea ásahuvvon nationála luossaguovddáš. Nationála luossaguovddážiid vuodđudus ásahuvvui ovtadahkan njealji sadjái Norggas; Lyngdal, Lærdal ja Namsos nammasaš báikkiide ja Detnui. Vuodđudusa ulbmil lea ovddidit máhttogaskkusteami atlántalaš luosa lávdama, luosa eallima ja hástalusaid birra, dás maiddái dan mearkkašumi birra árbevieruide ja kulturdoaimmaheapmái. Deanu luossaguovddáš ovddiduvo Deanuluosa ja johka- ja mearrasámi kultuvrra vuodul.

Nationála luossaguovddáš lea jagi 2019 rájes ožžon jahkásaš juolludeami stáhtabušehtas. Jagi 2021 ožžo 8,6 miljovdnasaš juolludusa. Sámediggeráđđi lea jagi 2020 juolludan 200 000 ruvnu Nationála luossaguovddážiid vuodđudussii, johkasámi čájáhusa ovddideapmái ja huksemii Detnui. Luossaguovddáža ovdamanni lea Joddu-prošekta. Dat lea fievrriiduvvon viidáseappot luossaguovddáža vuollásažžan namain Joddu – Deanu nationála luossaguovddáš.

Luossaguovddáža lassin gaskkusta maiddái Deanu musea Deanuleagi johkasámi kultuvrra. Čájáhusaiguin čájeha musea árbevirolaš luossabivddu. Dasa lassin doaimbá Deanu instituhtta sámi árbevirolaš máhtu máhttogoovddážin luossabivddu ja johkasámi kultuvrra hárrái. Dát lea deatalaš fágasuorgi, ja instituhtta dieđuid mielde lea dutkan ja dokumentašuvdna báikkálaš sámi máhtus, ja mas deaddu lea Deanučázadaga

ja Deanuvuona guovllus. Sámediggi atná vejolažžan ovttasbargat gaskkustit dieđuid luosa ja luossakultuvrra birra, ja dainna lágiin oazžut Deanu šaddat deatalaš luossamáhttogoovddážin.

Áigumuš lea maid ásahit priváhta luossaguovddáža Ráisii. Ráissa suohkan lea ásaheamen luossaguovddáža Ráisii. Jagi 2020 vuodđuduvvui oasussearvi Reisa villaks AS. Suohkan lea bargamin vistehukseamiin dan ulbmili.

Deanučázadaga guolástanhálddahus lea báikkálaš hálddašanorgána mas lea ovddasvástádus fuolahit Deanučázadaga guliid ja guolásteami Norgga bealde. Guolástanhálddahus lea deatalaš aktevra sihkkarastit báikkálaš hálddašeami olles čázadaga luossabivddus. Sámediggái lea mearrideaddji ahte guolástanhálddahus ja Sámedikkis lea rabas gulahallan proseassain mat dáhpáhuvvat sihke Deanušiehtadusa hárrái ja eará áššiid oktavuodas mat gusket čázadaga luossabivdui. Vai guolástanhálddahus olaha iežas rolla riikka stuorámuš luossačázadaga hálddašeaddjin, de ferte oazžut eanet ovddasvástádusa. Sámediggi háliida formaliseret ja viidáseappo ovdánahttit ovttasbarggu guolástanhálddahusain.

Álttás lea Alta Laksefiskeri Interessentselskap (ALI) mii eaiggáduššá oaggunvuoigatvuodaid jogas. Sis lea seamma stuorra oassi searvis beroškeahhtá opmodaga sturrodagas. Joga luossamáddodaga luosat šaddet hui stuorrát, ja áidnalunddot kultuvra ja historjá čatnasa luossabivdui.

Leavdnjajogas Porsáγγgus leat maid priváhta eanaeaiggádat Lakselv grunneierforenig nammasaš searvi bokte geat hálddašit bivddu. Dán čázadagas leat dilitt rievdan nu ahte olggobeale gieldda beroštusat ostet johkaopmodagaid. Eanaeaiggádiin, guđet

leat kommersialiseren guolástusa, lea oalle ollu gálvojohtu earret eará oaggunkoarttaid, idjademiid ja guossohemiid oktavuodas.

Lea dássádatdilálašvuolta das, man ollu sáhtá kommersialiseret resurssa ovdalگو šaddá konflikta báikkálaš álbmoga luossaresursaávkástallamiin. Eanaeaiggádiin lea stuorra ovddasvástáduš sihkkarastit luosa hálddašeapmi nu, ahte báikkálaččat eai dovdda iežaset olggušuvvon. Seammás ii sáhte ollásit hilgut kommersialiserema earret eará guovllu árvoháhkama loktema geažil. Rádječázadagain leat erenoamáš hástalusat go leat guokte riikka mat šiehtadallet, ja sáhttet šaddat stuorra váikkuhusat go eará riikkaid beroštumit dulbmet báikkálaš beroštumiid.

Beroštupmeorganisašuvnnain lea deatalaš bargu sihkkarastit luossabivdiid beroštumiid. Dain leat báikkálaš čanastumit, ja eatnašat bivdet aktiivvalaččat. Bivddus, mii ovdal gohčoduvvui Tana og omegn sjølaksefiskeforening, lea stuorra beroštupmi mearraluossabivdoáššiin ja sis lea gulahallan Birasdirektoráhtain, Dálkkádat- ja birasdepartemeanttain ja Sámedikkiin luossabivddu birra. Bivdu lea ovddidan earret eará gáibádusa dahkat konsultašuvdnašiehtadusa departemeanttain. Sámedikkis lea maiddái gulahallan Finnmark sjølaksefiskeforeningain ja Sør-Varanger sjølaksefiskeforeningain. Sámediggái lea njuolggogulahallan organisašuvnnaiguin mearrideadjin sihkkarastit ahte mearraluossabivdoberoštumit vuhtiiváldjuvvojit, ja ahte Sámediggi galgá oažžut ođđaseamos dieđuid das, mii dáhpáhuvá mearraluossabivddus.

Dáid doaimmahagaid lassin gávdnojit mánga institušuvnna mat iešguđetge láhkái gaskkustit sámi historjja. Dáin leat deatalaš doaimmat dokumenteret ja gáhttet sámi kulturárbbi. Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga

Eanaeaiggádiin lea stuorra ovddas- vástáduš sihkkarastit luosa hálddašeapmi nu, ahte báikkálaččat eai dovdda iežaset olggušuvvon.

dáidda. Ávv Saa'imi mu'zei – nuortalaš sámi musea mihttun lea nannet nuortalaš sámi kultuvrra, giela ja identitehta, ja maiddái gaskkustit dieđuid nuortalaččaid vássán- ja dálá áiggis. Várjjat sámi musea Vuonnabađas dokumenterejit ja gaskkustit Várjjaga mearrasámi kulturhistorjja, sámi ovdahistorjja ja sámi dálááiggi.

Porsáנגgu Mearrasiida lea vuodđudus mii bargá báikkálaš/árbevirolaš máhtuin, earret eará smávva, árbevirolaš fatnasiid duddjomiin, báikenamaiguin, ja eará kulturmuittuiguin, gielain ja historjjáin mearrasámi guovlluin.

Davvi álbmogiid guovddáš OS lea aktiivvalaš sámi kulturviessu ja eamiálbmotguovddáš mat barget davviguovlluid ja Sámi guovlluid ovdii. Guovddáš galgá ovdánahttit ja gaskkustit mearrasámi giela, dáidaga, kultuvrra ja servvodaga, ja máhtu davviguovlluid eamiálbmogiid birra.

2.1.3 Giella

Luossabivdoterminologijja lea bures ovdánan ja čájeha makkár mearkkašupmi luossabivddus lea giellaovdaneapmái ja sámi servodahkii. Sámegiela terminologijja lea ovdánan buolvvaid geavaheami bokte ja aistton Aage Solbakk (2020)¹ de sáhtá muhtun sániid guorrat ruovttoluotta jagiide 3000 – 4000 ovdal Kristusa riegádeami, ovdamearkka dihtii dakkár tearpmaid go buodđu, doaris, joddu, fierbmi ja oasis. Sullii 1000 sámegielsáni ja -dajaldaga válddahit Deanučázadaga luossabivddu. Go sámegiella ain geavahuvo, de dat čájeha ahte

¹ Aage Solbakk, 2020 Sámečeardda heaggasuotna s 32

giela eallá ja ovddána dađi mielde go ođđa bivdovuogit, bivdosat jna. váldjuvvojit atnui. Seammás terminologiija lea hui aiddolaš go muhtun doahpagat uhccán geavahuvvojit eará oktavuodain go luossabivddus.

Luossadieđáhusa bajilčála lea Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duowi. Dát lea namahusat luosa sturrodaga ja sohkaheali mielde. Dáid lassin gávdnojit namahusat mat mitalit leago luossa jogas orron dálvi, dahje goargnugo johkii čakčat. Diddi lea smávva luosaš mii lea gaskal 1-3 kg, luosjuolgi fas gaskal 3-6 kg, goadjin lea ollesšattot guoksaguolli ja duovvi fasttain ollesšattot meadđenguolli. Dáid namahusaid ii sáhte geavahit eará guliid oktavuodas, ja dat čájeha man nanus sámegeiella lea luossakultuvrras ja man bures doahpagat ja daid geavaheapmi lea ovdánan luossabivddus.

Trond Are Anti (2015) ² dadjá ahte buodđun Deanučázadagas lea hui erenoamáš Sámis, ja áiggi mielde leat ovddiduvvon ollu buodđunleksemat dahje -sánit. Luossabivdu lea maid deatalaš sámi kultuvrii ja erenoamážit Deanuleagi ássiid kultuvrii. Ákkasteapmin dasa geavaha Anti dan go leat nu ollu luossasánit mat čilgejit luosa sturrodaga, sohkaheali jna. Deanuleagis leat ollu bálvvosaákkat gos olbmot oaffarušše luossalihkkui. Ollu báikenamat Deanus duođaštit luosa ja luossabivdu. Ollu mitalusat, máidnasat ja luodit čatnasit lussii ja luossabivdui.

Mearrasiida lea ráhkadan sátnovuorkká dakkár mearrasámi sániide mat gusket mearraterminologiijii. Sátnovuorkkás leat ollu sánit mat gusket earret eará luossabivdui ja fanasduddjomii. Mearrasiida dadjá ahte mearrasámi fanasterminologiija lea viehka viiddis, ja vuđolaš ja vuogádatlaš duođašteapmi ii gávdno várra mearrasámi guovlluin, ii ankke Porsánggus³.

Sámediggi oaidná ahte lea posiitiiva ovdáneapmi

mii guoská ii dušše luossabivddu historjjálaš ovdáneami ja árbedieđu duođašteapmái, muhto maiddái boarrásat gearddi sámegeiella geavaheami duođašteapmái. Giellageavaheami institusjonaliseren váikkuha dálá giellaovdáneami, namalassii ahte skuvla lea váldán badjelassas giellaovdánahtti rolla. Dát giellamáhtu lea deatalaš fievrridit ođđa buolvvaide nu, ahte dat ii vajálduva. Dat dilli go leat nu unnán nuorat geat bivdet luosaid, dagaha ain deatleabbon go goassege ovdal vuogáidahttit máhttofievrrideami vuorrasiin nuoraide. Dán fievrrideami guovddážiis leat sii guđet bivdet luosaid ja organisašuvnnat ja institušuvnnat geain lea diekkár máhttu.

2.1.4 Árbediehtu

Stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohka čadahit muddemiid árvvusanidettiin daid vuollásaš riektediliid mat sihkkarastet resurs-said guoddevaš hálddašeami. Dakkár muddemiid oktavuodas boahdá ovdan Biošláddivuodakonvenšuvnna artihkkalis 8j ahte ođđaáiggi dutkan ja árbediehtu (omd. guolásteddiid vásáhusat ja bivdomáhttu) lea ovttárvosaš máhttovuodđu go guoská deddui ja guoskevašvuhtii.

Árbedieđu gaskkusteapmi luossabivddus lea deatalaš dán bivddu boahteáigi. Storra oassi dán máhtus čatnasa dasa ahte ain leat doaimbi guolástanbirrasat ja ahte beaiválaččat geavahuvo dat máhttu maid ollu buolvvat leat háhkan. Almmá ealli guolástanbirrasa haga jávká árbediehtu dađistaga. Danne lea rekrutteren luossabivdui deatalaš amas máhttu jávkat. Dál lea juo dakkár máhttu maid uhccán olbmot hálddašit ja dat lea fanasduddjonárbevierru. Eanaš legiin ja vuonain leat leamaš fanasduojárat. Fanasduddjomii gullá áidnalunddot terminologiija maid oahppá dušše fanashuksema bokte, muhto dilli lea dál nu ahte dát árbevierru lea jávkan ollu giliin.

² Trond Are Anti, 2015 Buodđu Árbevirolaš sámi luossabivdovuohki
³ <https://mearrasiida.no/index.php/component/k2/item/10-samisk-bat-terminologi-ved-porsangerfjorden>

Kalak og Johansen⁴ leaba čilgen mo eiseválddit leat čađahan luossabivdomuddemiid jagi 2016 rádjai ja árvoštallan muddemiid váikkuhusaid.

«Gjeldende reguleringer er, som vi vet, så strengt regulert at sjølaksefisket står i fare for å opphøre. Reguleringene vil dermed mulig utgjøre en krenkelse både av sjølaksefiskernes rettigheter, statens ansvar i å bevare fisket som en urfolksnæring, samt sikre den tradisjonelle kunnskapen for de kommende generasjoner og fremtidige forvaltning. I dag står både næringen og den tradisjonelle økologiske kunnskapen i fare for å gå tapt.»

(Dálá muddemat leat nu garrasat ahte mearraluossabivdu sáhtta nohkat. Danne sáhttet muddemat rihkkut sihke mearraluossabivdiid vuoigatvuodaid, stáhta ovddasvástádusa das ahte gáhttet bivdu álgoálbmotealáhussan,

ja dan ahte sihkkarastit árbedieđu boahttevaš buolvvaide ja boahttevaš hálddašeapmái. Dál sáhtta sihke ealáhus ja árbevirolaš ekologalaš máhttu jávkat.)

Árbediehtu lea sámi kultuvrra deatalaš oassi ja deatalaš bealli das ahte viidáseappot fievrridit ealli kultuvrra. Dasa gullá máhttu earret eará iešguđet árbevirolaš bivdinvuigiid birra, dan birra mo bivdosiid galgá vurket ja ortnegisdoallat, dan birra mo johtalit fatnasiin, máhttu dan erenoamáš sámi terminologijja birra mii lea ovdánan bivddidettiin ja ráhkkanettiin bivdui, čáziid bodnediliid oktavuodas, dálkkiid oktavuodas jna. Buot dán máhttu lea deatalaš gaskkustit boahte bulvii. Árbedieđu ferte maid geavahit ja dasa galget maid leat oahppanarenat nuoraid várás amas dát máhttu jávkat. Sámi giellaguovddážiidda ja museaide lea dán máhttu

4 Line Kalak og Bjarne Johansen, 2020 Tradisjonell kunnskap og forvaltning av sjølaksefisket s 101

čohkken ja duodašteapmi deatlaš bargun. Ovdamearkan leat vanasduddjonárbevieruid geahččalan sealluhit vanasduddjonkurssaid bokte.

Raporta maid Sámediggi⁵ lea ožžon ráhkaduvvot jagi 2021, dadjá Árbedieđu birra čuovvovaččat:

“Dersom den tradisjonelle samiske kunnskapen skal overleve også i fremtiden, må kunnskaper holdes i hevd gjennom bruk. Det er gjennom bruken at tradisjonell kunnskap unngår å bli isolert, men kan virke i relasjoner til både mennesker, dyr og natur i sine omgivelser. Gjennom bruk videreføres tradisjonell kunnskap mellom generasjoner.”

(Jus sámi árbediehtu galggaš seailut maiddá boahhteáigái, de ferte máhttu geavahuvvot. Geavaheapmi eastada árbedieđu erremis, muhto sáhtta doaimmat gaskavuodain sihke olbmuide, elliide ja lundui iežas birrasiin. Geavaheami bokte sirdášuvvá árbediehtu buolvvas bulvii.)

Sámi guovlluid luossanáliid gáhtten lea álo leamaš ja lea ain mearrideaddjin dasa ahte ođđa buolvvat galget beassat bivdit luosa. Čálitkeahces njuolggadussan lea leamaš ahte ávkašuvvan galgá dáhpáhuvat guoddevaš vugiin – dakkár máhttu mii lea leamaš áibbas deatlaš luossamáddodagaid gáhttemii. Dát báikkálaš máhttu fievrriiduvvo buolvvas bulvii. Solveig Joks⁶ referere báikkálaš guolásteaddjái Deanus gii dadjá ahte leat menddo ollu turisttat mat oggot birra jándora, ja ahte jus goddet buot máddoguliid, de eai leat luosat mat sáhttet máhccat johkii. Mátkkošteddjiin ja earáin geat eai dovdda dán árbedieđu, leat eará áigumušat go sii oggot. Dábálaččat leat sii oastán oaggunkoartta oanehis áigodahkii ja sii de geavahit oppa áiggiset dasa ahte goddit nu ollu go vejolaš oaneheamos áiggis. Dan ektui go báikkálaš olbmot dábálaččat fertejit geavahit

olles jagiáiggi earret eará dasa ahte doaimmahit eará barggu.

Sámediggi oaččui dárkojeaddjistáhtusa North Atlantic Salmon Conservation Organization – NASCO nammasaš organisašuvdnii jagi 2013. NASCO lea evttohan ahte árbediehtu galgá válđojuvvo mielde daidda mearrádusaide maid eiseválddit dahket luossabivddu birra. NASCO-ovttasbarggu bokte bidjet áššebealit láidestusaid dasa mo luossaresurssa galgá ovddidit. Dat guoská daidda álgoálbmogiidda geain lea luossabivdu oassin sin ávnnaslaš kulturvuđđosis. Sámediggi háliida ahte álgoálbmogiid vuhtiiváldin galgá leat mealgat eanet oidnosis riikkaidgaskasaš proseassain ja ahte luossahálddašeapmi árvvusatná álgoálbmotvuoigatvuođat.

2.1.5 Mihttomearri ja strategiiat

Sihkkarastin dihtii ahte luossabivdu joatká leat deatlaš oassi sámi kultuvrras, de háliida Sámediggi ovttasbargat vel eanet singuin geat bivdet luosaid, ja institušuvnnaiguin ja organisašuvnnaiguin main lea mihttun doalahit luosa resursan sámi guovlluin. Sámi servvodagas dáhpáhuvet rievdadusat mat maiddá váikkuhit luossabivdui mángga láhkái. Dát servvodatrievdadusat dagahit ahte Sámediggi ferte eanet fuolahit ahte sis geat doaimmahit luossabivddu, galget ain leat vejolašvuođat ovdánahttit kultuvrraset, gielaset ja ealáhusaset. Hástalussan lea sihkkarastit dán ángiruššama koordinerema, ja ahte árbevirolaš máhttu, mii gávdno sámi guovlluin, gáhttejuvvo ja ovdánahttojuvvo viidáseappot.

Mihttomearri

- Luossabivdu lea johkasámi ja mearrasámi kultuvrra deatlaš vuodđun

Strategiiat

- Geavahit árbedieđu vuodđun luossabivdui ja

5 Sametinget 2021 Maadtoej aeriepie bætijen aajkan Máttot árbe boahhteáiggáj Máttuid árbi boahhteáigái

6 Sámis Sámi čálakultuvrralaš áigečála 26/2017 Deanuluossa lea ovdánan gaskavuodaid bokte báikkálaš álbmogiin s. 34

- fievrridit dán dieđu boahttevaš buolvvaide
- Sealluhit sámegiela geavaheami luossabivddus
- Gulahallat báikkálaš ásahusaiguin ja beroštupmeorganisašuvnnaiguin sihkkarastit luossabivddu dássettolaš ovdáneami

2.2 Áŋgiruššansuorgi 2 Arealahálddašeapmi ja máhttu

Biras- ja dálkkádatdepartemeanta mearrida bajimus rámmaid dasa mo luossabivddu mearas ja jogain galgá hálddašit. Finnmárkkuopmodat ja Statskog leat dál guokte stuorámuš eanaeaiggáda Sámis. Dat sáhttet bidjat earáid hálddašit bivdima ja guolásteami iežaset ovddas (lihttoláigoheapmi). Lihttoláigoheaddjit sáhttet vuovdit oaggunkoarttaid johkii. Finnmárkkuopmodat lea eanaeaiggádin lihttoláigohan earáide sullii 50 čázadaga, ja hálddaša ieš sullii 20 uhcit čázadaga. Statskogas leat opmodagat main lea oaggunvuoigatvuohta. Statskog ovttasbargá eará eanaeaiggádiiguin luossabivddu oktavuodas. Eanaš čázadagain leat báikkálaš johkabivdosearvvit mat sáhttet vuovdit oaggunkoarttaid ja hálddašit joga, ja earáin leat fas sierra bivdohálddahusat. Dáin čázadagain lea maid iešguđet njuolggadusat luossabivddu várás, muhto Birasdirektoráhta dat eanaš diliin mearrida rámmaid luossabivdui sihke jogain ja mearas.

Jagi 1980 vuolláičálle Suoma ja Norgga ráđđehusat "Norgga ja Suoma gaskasaš soahpamuša Norgga-Suoma rádjačázádatkommišuvnna birra". Kommišuvdna lea dan guovtti riikka báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiid ráđđeaddi orgána. Deataleamos čázadagat leat Deanučázádat, Báhčaveaičázádat ja Njávdamjogačázádat⁷. Go guoská

Deandučázádhkii, de das lea sierra guolástushálddahus ja sierra soahpamuš Suomain – Deanusohpamuš.

Historjjálaččat lea rievdan dat gii lea beassan ávkašuvvat luosain. Muhtun guovlluin nu go Njávdamis ledje nuortalaččat geat doaimmahedje luossabivddu Njávdamjogas. Nuortalaččaide lei livjelak (Käpälä) deatalaš oassi birgenlágis. Luossabivdu olles Njávdamjogas ja vuonas lei deatalaš oassi ealáhusheiveheamis. Lassin livjelakii geavahedje nuortalaččat maiddái golgadagaid ja boađuid luossabivddus jogas. Nuortalaččain ledje njeallje orohaga goappašiid bealde Suoma rájá. Jagi 1848 masse nuortalaččat oktovuoigatvuođa livjelakii go muhtun duopmostuollu mearridii ahte maiddái suomelaččain geat ledje ásaiduvvan dan guvlui, galggai leat vuoigatvuohta dán guolásteapmái⁸. Vihildannuohti geavahuvvo luossabivddus Skoltefossen nammasaš goržžis ja dál lágida Njávdamjoga guollebivdosearvi dán guollebivddu.

Statskog eaiggáduššá opmodagaid main lea bivdovuoigatvuohta mángga luossačázadagas Romssa rájes máttás guvlui gitta Namsosa rádjai. Eanaš jogain lea Statskogas oaggunfálaldat ovttas eará eanaeaiggádiiguin, muhto sis leat maid jogat sierra oaggunkoartafálaldagaiguin.

Go guoská mearraluossabivdui, de lea luossabivdosajiid juohkin FeFo ovddasvástáduš Finnmárkkuopmodagas ovddeš Finnmárkkus. Buohkat geat áigot bivdit anadroma luossaguliid priváhta bivdosajiin vihtanbivdosiiguin, fertejit registrerehit iežaset juohke jagi Stáhtahálddašeaddji luhtte. Jus áigu guolástit priváhta bivdosajis, de ferte ohcci eaiggáduššat eatnama gitta merrii.

⁷ <https://prosjekt.fylkesmannen.no/GVK/> Den norsk - finske grensevassdragskommisjon

⁸ Fylkesmannen i Finnmark (2018) Flerbruksplan for Neidenvassdraget del II Fisket og fangster i Neidenvassdraget med historiske beskrivelser og forandringer

Osiin árbevirolaš mearrasámi ássanguovllus lea moadde mañimus logijagis šaddan dakkár vierru mii sáhtta leavvat eará guovlluide. Sihke Troandinvuonas, Namsenvuonas ja Málátvuonas leat luossanuohttut ožžon mávssu joga astoáiggebivdoberošteddjiin go eai bivdde mearas. Dárbu lea čielggadit mearraluossabivddu oastima váikkuhusaid guovllu árbevirolaš geavaheapmái ja maid dat sáhtta mearkašit sámi kultuvrii.

2.2.1 Areálaid hálden eará áigumušaide go mearraluossabivdui

Mearradoallu lea hástalussan árbevirolaš vuotnaguolástusaide. Biebmanrusttegat vuollástit areálaid. Luoitiimiin, biebmanis, luossadihkiid ja eará dávddaid dálkkodeamis ja leavvamis sáhttet leat negatiiva váikkuhusat mearrabirrasii, ja nu dat sáhttet leat birasáittan. Dorski gođđoguvllut ja mearraluosa ja eará luondduguliid johtingeainnut sáhttet leat rašit biebmanrusttegiid váikkuhusaide. Dán fáttás váilu ovttáčilggolaš dutkanmáhttu.

Ráđdehusa áigumuš lea loktet mearradoalu viđageardásažžan ovdal jagi 2050. Stuorra oassi dán lassáneamis sáhtta dáhpáhuvat árbevirolaš sámi vuotnaservodagain. Danne sáhtta mearradoalu lassáneapmi álkit šaddat vuostálagaid árbevirolaš báikkálaš resursaávkašuvvamiin seammás go nuoskkidanvárra vuonain sáhtta lassánit mealgadit. Mearraluossabivdit gullet rašis jovkui masa dakkár ovdáneapmi lea vahágin.

Fylkkagieldda válddii badjelassas válddi konsešuvdnajuohkimis Guolástusdirektoráhtas jagi 2010. Dalle massii Sámediggi vejolašvuoda bivdit konsultašuvnnaid konsešuvdnadásis. Dál sáhtta Sámediggi dušše gáibidit čielgehusaid doaibmabiju váikkuhusain sámi meahccealáhusaide ja sámi kulturmuittuide. Guolástusdirektoráhtas lea geatnegasvuohča čuovvulit maiddái sámi guolástusberoštusaide konsešuvdnajuohkima oktavuodas. Sámediggái

ii leat oahpis ahte Guolástusdirektoráhta árjjalaččat válddásii vuhtii sámi beroštusaide cealkámušainis.

Ruoná konsešuvnnaid ortnet mearradoalu doaimmaheddjiid várás lea eahpidahtti ja berre farggamusat ođđasit árvoštallojuvvot. Biebmanealáhusa stuorrun lea vahágin luonddulussii ja viidáseappot árbevirolaš mearrasámi luossabivdui ja eará árbevirolaš luossabivdui. Ođđa biebmankonsešuvnnaid berre addit dušše daidda doaimmaheddjiide geain leat juogo gitta- dahje gádderusttegat.

Sámediggeráđi Muohtačalmmit nammasaš julggaštusas daddjojuvvo ahte biebmandoaibma galgá hálddašuvvot dakkár vugiin ahte gođdo- ja guolleguovllut eai galgga biliduvvo ja ahte sámi vuoigatvuodalaččat galget fuolahuvvot dakkár áššiin.

2.2.2 Luosa eallima birrajohtu

Sámediggái lea deatalaš geahččat luosa eallima birrajođu ollislaččat, ii ge nu mo sihke dutkamis ja hálddašeamis dávjá dahket ahte giedahallet dušše isolerejuvvon osiid luosa eallima birrajođus. Ággan geahččat dan ollislaččat lea go luossa lea oktasaš resursa. Ávkkástallama rievdadeamis dahje resursahálddašeami muddemis ovttá guovllus sáhttet leat váikkuhusat eará guvlui. Luossa johtá viiddes guovlluin ja ferte dustet ollu hástalusaid. Ovdamearkan dakkár hástalusaid main sáhttet leat negatiiva váikkuhusat lussii, leat predáhtorat sihke mearas, vuonain ja jogain, biebmanrusttegat, dávddat, parasihitat, fysalaš rievdamat jogain ja vuonain. Dakkár diliit buktet hástalusaid hálddašeapmái mii galgá čađahit muddemiid. Ággan gielddit roahkkefierpmi geavaheami jagi 2021 lei unnidit garra bivdima. Jus váikkuhusat das leat ahte dát guolásteaddjit bivdigohtet gáidánuhtiin dan sadjái, de ii leat gildosis makkárge váikkuhus luossamáddodagaide go bivdin šaddá seamma garas go ovdal ge. Seamma láchkai

Gowva: Steve Halsetrønning, Samfoto/NTB

sáhtta geahččat go bisseha luossabivddu Deanučázadagas, ii ge dahkkojuvvo mihkkege čázadaga predáhtoriiguin, de sáhtta šaddat nu ahte doaimbajus ii leat mihkkege ávkkiid luossamáddodagaide – sáhtta baicce váikkuhit nuppegežiid namalassii ahte predáhtorat lasket ain eanet.

Atlántalaš luosa (*Salmo salar*) lávdoguoavlun leat Atlántta meara davvi oasis, ja guoskevaš áhpeáldásat, jávrrit ja jogat⁹. Oarjin dát guovlu ollá Connecticut River rájes máddin gitta Ungava Bay rádjai davvin. Nuortan lea lávdu Davvi-Portugála rájes máddin gitta daid Ruošša jogaid rádjai mat golget Barentsáhpái ja Vilgesmerrii davvin¹⁰.

Luosa eallin álgá sahkehuvon meadđeñalbmin johkačievrras. Dalá manjá veajahattima čiehkáda luossamáhttu bodnái. Čoavjje vuolde das lea seahkkalágan šattolmas mii gohčoduvo lupmoseahkkan ja lea mihtilmassan dán muddui luosa eallimis mii dalle gohčoduvo lupmoseahkkačivgan,

ja lupmoseahkka doaimbá biebmun dassáziigo čoalli geargá šaddamis. Giđabeallái lihkašgohtá luossačivga johkabotnis ja ohcagohtá biepmu. Dán muttus gohčoduvo luossaveajet párran, ja dan dovdomearkan lea territoriálaláhtten ja ahte dat gilvala biepmu alde, ja das leat dat mihtilmas suorbamearkkat (párramearkkat) siidduin. Párramuddu sáhtta bistit manjá jagi, sorjavaččat šaddandiliin jogas.

Mearas lea ollu biepmu. Luossa vuolgá dábálaččat dohko borrat go lea juksan heivvolaš sturrodaga ja vuoiimmi. Go dan galgá nagodit, de ferte párra čađahit smoltifiserenproseassa. Dalle rievda sihke hápmi, ivdni ja láhtten, ja muhtun doaimmat siskkit orgánain, vai dat lea heivehuvon eallimii mearračázis¹¹. Go dát proseassa lea čađahuvon, de gohčoduvo luossa smoltan.

Muhtun goadjimat välljejit báhcit johkii. Dat gohčoduvojit dalle deaggegoadjimmin, go dat ain sulastahttet párra. Erohussan lea ahte dat šaddet nállái. Deaggegoadjimiid lohku

9 <https://www.fishbase.in/Summary/SpeciesSummary.php?ID=236&AT=atlantic+salmon>

10 Klemetsen, A., P. A. Amundsen, J. Dempson, B. Jonsson, N. Jonsson, M. O'connell & E. Mortensen (2003). "Atlantic salmon *Salmo salar* L., brown trout *Salmo trutta* L. and Arctic charr *Salvelinus alpinus* (L.): a review of aspects of their life histories." *Ecology of freshwater fish* 12(1): 1-59.

11 Metcalfe, N., F. A. Huntingford & J. Thorpe (1988). "Feeding intensity, growth rates, and the establishment of life-history patterns in juvenile Atlantic salmon *Salmo salar*." *The Journal of Animal Ecology*: 463-474., Thorpe et al. 1998

jogain molsašuddá jogas johkii ja sorjá dávjá biebmofidnemis¹².

Gávdnojit maiddá mahtun luossamáddodagat, main buot indiviidat mat gođđet dihto báikkis, orrot olles eallima birrajođu sáivačázis. Oahpes ovdamearkan Norgga bealde Sámis leat namsblank/smáblank nammasaš máddodagat mat orrot Namsen bajimus osiin¹³.

Mearas leat lussii buorit dilálašvuoddat stuorrut. Borranjohtima maŋŋá máhccet eanaš indiviidat mat leat ceavzán váralaš johtima mearas, fas gođđat dan johkii gos dat leat šaddan. Luossa mii ii dáđjat ruovttoluotta šaddanjohkii, sáhtá gorgnet eará čázadahkii gođđat. Jámolašvuohta gođđama oktavuodas lea dávjá stuoris, ja molsašuddá ollu jogas johkii. Muhtun indiviidat cevzet dattetge gođđama. Dat báhcet dávjá johkii muhtun áiggi, dábálaččat badjel dálvi (vuorrut). Go ođđa smoltifisenproseassa lea čađahuvvon, de dat sáhttet fas dáđjadit merrii.

Luossa stuorru olles eallima, ja mearas dat beassá stuorrut ain eanet. Luossa sáhtá šaddat 1,5 mehtera guhkkosažžan ja deaddit nu ollu go 40 kilográtma¹⁴. Luondus lea háreve luossa mii deaddá badjel 30 kilográtma. Luossa sáhtá máhccat johkii gođđat mángii eallinagistis.

2.2.3 Norgga luossamáddodagaid jagi 2020 stáhtus

Luossahálddašeami diedalaš ráđđi, Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL), almmuhii 15. raporttastis jagii 2020 Norgga luossamáddodagaid stáhtusa. Čálliid váldosáttasátni lea ahte daid luosaid lohku mat gorgnejit Norgga jogaide, lea njiedjan, 80-logu vuosttaš oasi ektui (govus 1), ja ahte luondduluossa rahčá. Seamma dilli lea miehtá Norgga bealde Sámi, go buohtastahtá 80-logu

vuosttaš oasi loguid dálá loguiguin. Dattetge čájehit raportta logut ahte jogaide goargnema lohku oktiibuot min guovlluin lea leamaš oalle dássit 90-logu gaskamuttu rájes, ja ahte gođđomáddodat lea lassánan oppalaččat (govus 2 ja 3).

Raporta čujuha ahte go váldá mielde gárgidan biebmoluosaid, de lea merrii manni smolttaid lassánan jámolašvuohta luossadihkkenjoammuma geažil biebmánrusttegiin stuoramus áittan lussii dál. Jáhkkinis sáhttet maiddá eará luossabiebmamii guoski infekšuvnnain leat negatiiva váikkuhusat iešguđet luossamáddodagaide, muhto uhccán máhttu gávdno dan áitaga sturrodagas. Jámolašvuohta borranjohtima oktavuoda mearas lea oppalaččat lassánan áiggi mielde, ja ain lea ollu maid eat dieđe sivaid birra dasa. Dat ruoššaluossa mii gođđá jogaide, maid adnojuvvo lassáneaddji áittan, eat ge dieđe guđe doaimbajuid sáhtá čađahit, dahje mo dat doaimbajut váikkuhivčče.

Raporta čujuha maiddá dasa ahte ollu váttisvuoddat mat ovdal ledje dan luosas mii lea Norggas, leat juogo uhccon mealgadi, dahje goasii jávkaduvvon, nu go badjelmeare bivdin, *Gyrodactylus salaris* nammasaš parasihitta ja suvrra njuoskkadat¹⁵.

Raporta dieđiha ahte nátionála sodju Norggas čájeha čielga buorráneami das ahte juksat hálddašanmihtuid jagi 2009 rájes. Sihke máddodagaid lohku ja oassi doppe gos hálddašanmihttu juksojuvvui, lassánii čielgasit logijagiáigodagas 2009 rájes 2019 rádjai. Sivvan dasa dadjet lea uhciduvvo ávkástallan garrasat bivdogáržžidemiid geažil, ja dan geažil go eanet badjel golmmakiloša luosat bohte riikka mátta- ja oarjeguovlluide. Juohke okta

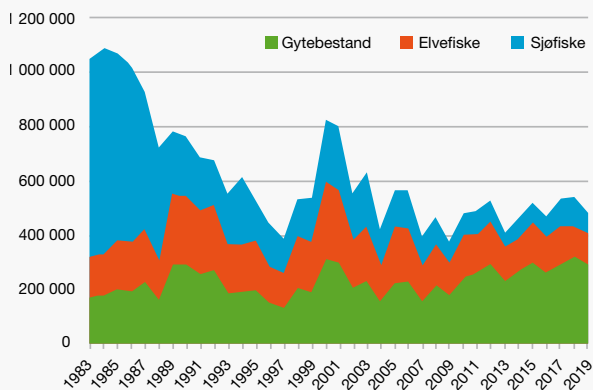
12 Thorpe, J. E., M. Mangel, N. B. Metcalfe & F. A. Huntingford (1998). "Modelling the proximate basis of salmonid life-history variation, with application to Atlantic salmon, *Salmo salar* L." *Evolutionary Ecology* 12(5): 581-599.

13 Berg, O.K. & Gausen, O.D. 1988. Life history of a riverine, resident Atlantic salmon *Salmo salar* L. *Fauna Norvegica Series A* 9: 63-68.

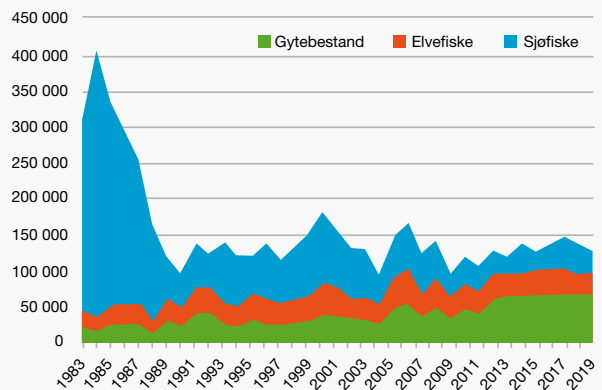
14 <https://www.hooked.no/artikler/monsterlaks-pa-40-kg>

15 Norgga luossamáddodagaid stáhtus 2020, Luossahálddašeami diedalaš ráđi raporta nr 15

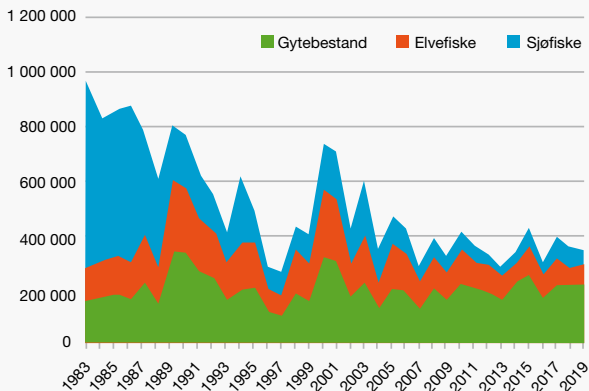

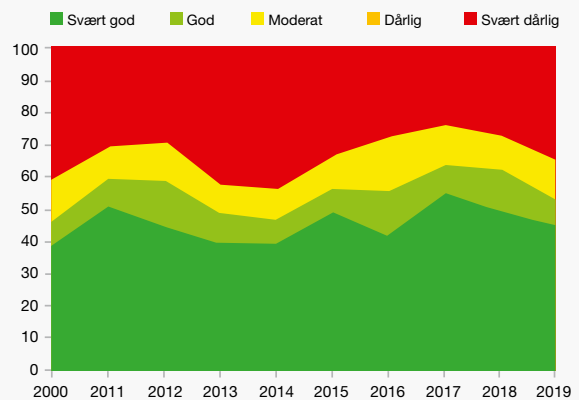
Govus 1. Daid luosaid meroštallojuvvon lohku, mat jahkásaččat leat bohtán Norgga riddui ja mo daid bohtin juohkása gaskal mearrabivddu, johkabivddu ja godđomáddodaga (daid guliid lohku mii vel báhcá maŋŋá bivdima mearas ja jogain) áigodagas 1983-2019. Logut leat vižžojuvvon dan simulerenmodeallas mii čájeha luosa bohtima Norgii, muhto dušše simuleremiid gaskaárvvut leat mielde buoridan dihtii logahahttivuođa.

Govus 2. Daid luosaid meroštallojuvvon lohku, mat jahkásaččat leat bohtán Davvi-Norgga riddui (Viestterállasa rájes Ruošša rájá rádjai, earret Deanučázádaga) ja mo daid bohtin juohkása gaskal mearrabivddu, johkabivddu ja godđomáddodaga (daid guliid lohku mii vel báhcá maŋŋá bivdima mearas ja jogain) áigodagas 1983-2019. Logut leat vižžojuvvon dan simulerenmodeallas mii čájeha luosa bohtima Norgii, muhto dušše simuleremiid gaskaárvvut leat mielde buoridan dihtii logahahttivuođa.

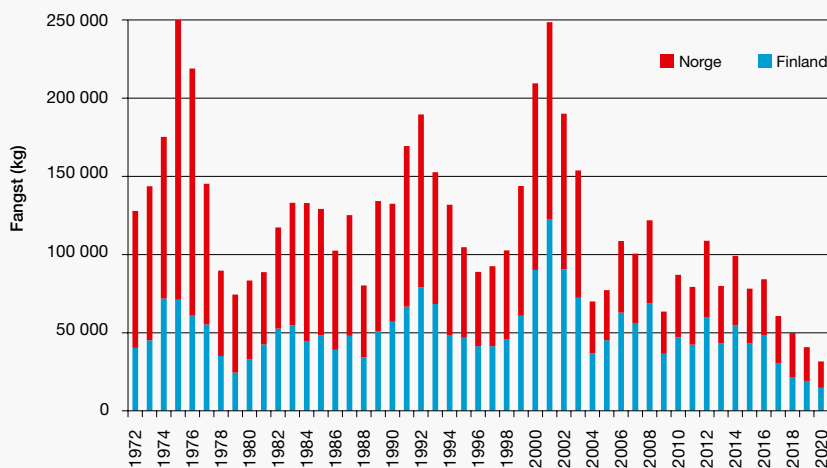

Govus 3. Daid luosaid meroštallojuvvon lohku, mat jahkásaččat leat bohtán Gaska-Norgga riddui (Stad nammasaš báikki rájes Viestterállasa rádjai) ja mo daid bohtin juohkása gaskal mearrabivddu, johkabivddu ja godđomáddodaga (daid guliid lohku mii vel báhcá maŋŋá bivdima mearas ja jogain) áigodagas 1983-2019. Logut leat vižžojuvvon dan simulerenmodeallas mii čájeha luosa bohtima Norgii, muhto dušše simuleremiid gaskaárvvut leat mielde buoridan dihtii logahahttivuođa.

Govus 4. Máddodagaid oassi iešguđet máddodatstáhtusiin (hui buore rájes gitta hui heittot rádjai) jagiin 2010-2019. Máddodatstáhtus lea árvvoštallojuvvon dan vuodul jukse go máddodagat godđomáddodatmihtuid ja lei go dain normála badjebáza mainna sáhtii ávkkástallat. Klassifiseren lea biddjojuvvon seamma vuogádaga mielde go dan maid geavahit go árvvoštallet luosa kvalitehtanorpma godđomáddodatmihtu ja ávkkástallanpotensiála. Daid máddodagaid lohku mat leat mielde analysas juohke jagi, molsašuddá gaskal 181 ja 201.

* Norgga luossamáddodagaid stáhtus 2020, Luossahálddašeami diedalaš ráđi raporta nr 15 ** Norgga luossamáddodagaid stáhtus 2020, Luossahálddašeami diedalaš ráđi raporta nr 15, s. 7. *** Norgga luossamáddodagaid stáhtus 2020, Luossahálddašeami diedalaš ráđi raporta nr 15, s. 36. **** Norgga luossamáddodagaid stáhtus 2020, Luossahálddašeami diedalaš ráđi raporta nr 15, s. 33.

Govus 5. Áigodaga 1972-2020 meroštallojuvvon luossasálaš oktiibuot (kg) Deanučázadagas 1972-2020 i Tanavassdraget (Deanu gozihan- ja dutkanjoavku, Status for laksebestandene i Tanavassdraget i 2020 s 15)

máddodat mii lea árvoštallojuvvon, lea ožžon máddodatstáhtusa viđaoasat skála mielde. Go gođđomáddodaga mihttu lea juksojuvvon, seammás go sáhtta ávkkástallat badjebáhcagiin, de biddjojuvvo máddodatstáhtus nuppi dan guovtti bajimus dássái, nappo juogo ”buorre” dahje ”hui buorre”. Lagabui bealli Norgga máddodagain oačču dakkár stáhtusa miehtá namuhuvvon logijagiáigodagas. Govus 4 čájeha ahte daid máddodagaid oassi man stáhtus árvoštallojuvvi ovttá dan eará golmma kategoriijii, muttolaš, heittot ja hui heittot, bisui hui dássit jagi 2009 rájes jagi 2019 rádjai.

Dilli Norgga bealde Sámi luossačázadagain lea hui earálágan go dain eará stuorra jogain. Deanu gozihan- ja dutkanjoavku¹⁶ lea meroštallan ahte luossasálaš Deanus lei 31.6 tonna jagi 2020. Sálaš njeijai 23 % jagi 2019 ektui ja lei áigodaga 1972-2020 vuolimus. Sálaš oktiibuot lea sullii 6 800 indiviidá (Govus 5). Suoma beale sálaš lei 47 % (14,8 tonna) ja Norgga beale sálaš fas 53 % (16,8 tonna) ollislaš sállasís. Sivvan áigodaga 2017-2020 viehka smávva sállasíidá sáhtta muhtun muddui leat Deanusoahpamuš mii lea gáržžidan bivddu goappašiid riikkain. Muhto hui uhccán luosat gorgnejedje Detnui jagiid 2019-2020 mii maid váikkuhii smávva sállasíidá.

Go guoská mearraluossabivdui, de boahtá ovdan Birasdirektoráhta gulaskuddannotáhtas (2021) ahte Bearalvágis, Deanus ja Gángaviikkas godde 19 731 kg luosa jagi 2018 ja 5 448 kg jagi 2020 seamma gielddain. Dáin gielddain ledje 51 mearraluossabivdi.

2.2.4 Dutkan ja árbediehtu

Atlántalaš luosa áidnalunddot iešvuodát, ekonomalaš mearkkašupmi ja alla kultuvrralaš árbi lea várra dagahan ahte dat lea hui ollu dutkojuvvon, ain juo eará šlájaid ektui min čáziin. Olles logijahki lea juo fargga vásán dan rájes go buot luosa genat kártejuvvojedje, mii veahkehii min áddet buorebut manne luosa lea šaddan nu mo dat lea dál. Luosa nátionála hálddašeapmi, mii dál gullá Dálkkádat- ja birasdepartementii, lea buori muddui vuodđuduvvon daidda rávvagiidda, ja dan dieđalaš máhttui mii čohkkejuvvo ja dulkojuvvo, maid luosahálddašeami dieđalaš ráđđi, Vitensakpelig ráđ for lakseforvaltning (VRL), addá. Erenoamážit mearradutkaninstituhhta, Havforskningsinstituttet (HI), ja Norgga luonddudutkama instituhhta, Norsk institutt for naturforskning (NINA), lágidit daid dieđuid mat geavahuvojit. Árbediehtu, dás maidái dat vásáhusvuodát máhttu mii sis lea geat ávkašuvvet luondduin, geavahuvo vuos áibbas uhccán.

¹⁶ Deanu gozihan- ja dutkanjoavku, 2020 Oanehis čoahtkáigeassu s 3

Erenoamážit dain surggiin, ovdamearkka dihtii máddodagaid oktavuodas, mas leat uhccán resurssat čađahit nana dieđalaš iskkademiid, livččii dát máhttu stuorra veahkin. Mearrideaddji eaktun dan juksamii lea ahte dárbbaslaš árbediehtu čohkkejuvvo beaktillis ja vuogádatlaš vugiin, ja ahte dat validerejuvvo heivolaš vuogi mielde ja ahte dat dasto lágiduvvo olámuddui hálddašeddjiide.

Luossamáddodagaid sturrodaga hárrái leat ollu jagiid leamaš iešguđet oainnut. Dat fáktavuodđu maid Birasdirektoráhta ja departemeanta geavahit mearraluossabivddu muddemiidda, leat luossahálddašeami dieđalaš ráđi jahkásaš rávvagat. Dáid rapportaid vuodđun lea dutkanbohtosat, ii ge árbediehtu válđojuvvo vuhtii ollenge. Dieđalaš ráđis eai leat vuogádagat háhkat guolásteddjiid iežaset registreremiid ja áicagiid, ii ge dan árbedieđu mii guolásteddjiin lea. Dattetge gávđnojit vuogit mo oázžut mielde árbedieđu registreremiidda. Sihke riikkaidgaskasaš mearradutkanráđđi, Havforskningsrådet (ICES), ja mearradutkaninstituhtta Birggonis geavahit guolásteddjiid iežaset dieđuid ja vuogádahttet dan nu gohčoduvvon CPUE-modealla bokte (catch per unit effort). Dán modealla geavahit go meroštallet dakkár guollemáddodagaid go wrasse (dg. leppfisk). Sullasaš CPUE-modealla sáhtášii hábmet mearraluossabivddu várás sihkarastin dihtii ahte guolásteddjiid iežaset registreremat maiddá válđojuvvojit mielde jahkásaš rapportaide.

2.2.5 Seahkalas máddodagaid bivdin

Jagi 2021 rájes leat čađahuvvon ođđa gáržžidusat mearraluossabivddus¹⁷. Dálkkádat- ja birasdepartemeantta (DBD) dieđuid mielde lea sivvan dasa daid uhcimur ja rašimus máddodagaid vuhtiiváldin. Mo luossa

hálddašuvvo, ja guđe muddemat leat vuodđun guolásteapmái, sorjá das guđe guovllus lea sáhka. Mearraluossabivdu juhkkuojuvvo logi riddoregiovdnan ja 37 vuotnaregiovdnan¹⁸, mat sáhttet muddejuvot ovttaid mielde. Deađalaš eaktu dálá muddemiin lea ahte eanet iešguđet máddodagat seahkanit go luossa lea ohcamin biepmu mearas, ja mađe guhkkelebbui guolli vuodjá eret šaddanjogas, dađe eanet iešguđet máddodagat vudjet fárolagaid. Dan vuodul leat dan logi riddoregiovnas šaddan stuorámus gáržžidusat. Dáin guovlluin han sáhttet, áibbaš teorehtalaččat, šaddat bivdit smávimus ja rašimus máddodagaid, ii ge aiddo dan leat vejolaš muddet. Maiddá muhtun vuotnaregiovnain, gos máddodatdilli guoskevaš čázádagain adnojuvvo eahpesihkarin dahje raššon, leat čađahuvvon hui garra gáržžideamit.

Dan eavttu deattuheapmi ahte máddodagat leat seaguhuvvon, lea dattetge nággovuloš¹⁹. Ollugat leat cuiggodan ahte ovttabeallásaččat deattuhit dan ahte galgá garvit seaguhuvvon máddodagaid, mearkkašivččii ávkkástallanvuogitvuodá heivetmeahttumit sirdit mearas johkii²⁰. Vuotnaguolástuslávdegoddi lea earret eará cealkán ahte²¹:

«...det aldri har blitt dokumentert eller sannsynliggjort at sjølaksefiske på såkalt «blandede bestander» utgjør noen trussel mot bestander i «utsatte» vassdrag. Påstander om at dagens sterkt regulerte sjølaksefiske utgjør noen trussel for de svakeste bestandene, er kun et argument som nyttes av de som representerer elveinteressene, som bare ønsker å vri siste rest av utbyttet fra det tradisjonelle sjølaksefisket over til elveinteressene.»
(...ii leat goassege duodaštuvvon dahje veadjehahttojuvvon ahte seaguhuvvon luossamáddodagaid bivdin mearas livččii áittan

17 <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/innstrammingar-i-sjolaksefisket-i-2021/id2837264/>

18 <https://www.miljodirektoratet.no/aktuelt/nyheter/2021/mars-2021/her-er-de-nye-reglener-for-laksefiske/>

19 <https://www.intrafish.no/kommentarer/venstre-driver-fordeling-ikke-forvaltning-av-villaksen/2-1-971919>

20 <https://www.kystogfjord.no/nyheter/forsiden/Miljoedirektoratets-hoering-om-sjoelaksefisket>

21 Vuotnaguolástuslávdegoddi gulaskudđanvástáđus áigodaga 2021-2025 luossabivdomuddenevttuhussii

máddodagaide rašis jogain. Čuoččuhusat ahte dálá garrasit gáržžiduvvon mearraluossabivdu lea áittan rašimus máddodagaide, lea dušše dakkár ágga maid dat johkaberoštusaid ovddasteaddjit geavahit, geat háliidit jorahit manimus oasi árbevirolaš luossabivddu vuoittus johkaberoštusaide.)

Lea ollu mii sáhtá váikkuhit dihto máddodaga dillái, ja oahpes ášši lea ahte eatnašiid váikkuhit lunddolaš áigodatlaš molsašuddamat. Ii leat jáhkehahti ahte buot sámi guovlluid jogain, sihke stuorra ja smávva jogain, dihto áiggis galget lea gievrras máddodagat. Jus dat galggašii leat vuodđun dasa ahte seaguhuvvon luossamáddodagaid beasašii bivdit mearas, de dan ii várra beasašii oppa dahkat ge.

Ođđa muddemiid vuodul dain ollu smávva jogažiin gos váilot sálašraporteremat, bissehuvvo luossabivdu. Ággan geavahuvvo ahte riska lea ávkkástallat badjemearálaččat, ja ahte dat čuozašii biologalaš šláddjivuhtii. Go evttohus lei gulaskuddamis, de ledje ollugat geat moite dan vuogi mo dat čovdojuvvui. Sáltu lea árbevirolaš mearrasámi guovlu. Sálttu olgoáibmoráđđi čujuhii dasa ahte muddemis sáhtá leat unohis váikkuhus immateriála kulturárbbi viidásat fievrredeapmái. Birasdepartemeantta áigumuš muddemiid oktavuodas lea deattuhit sámi kultuvrra luondduvuodosa vuhtiiváldima. Báikkálaš guollebivdit leat don doloža rájes áimmahuššan smávva jogažiid luossamáddodagaid almmá guovddáš hálddašeami veahki dahje sálašraporterema haga.

2.2.6 Kolarctic salmon-prošeakta

Kolarctic salmon-prošeakta lei Davvi-Norgga, Davvi-Suoma ja Davvi-Oarje-Ruošša dutkiid, hálddašeddjiid ja mearraluossabivdiid gaskasaš ovttasbargoprošeakta. Prošeakta bistti mánga jagi ja loahpahuuvui jagi 2017. Prošeavtta ulbmil

lei háhkat buoret máhttovuodu atlántalaš luosa birra Barentsguovllus.

Sihke Davvi-Norggas, ja Ruošša Barentsguovllus, válde iskosiid dan luosas maid mearraluossabivdit godde. Dasto ráhkaduvvui genehtalaš kárta mii čájehii iešguđet indiviidaid sohkaaskavuodá, ja guđe jogas dat ledje vuolgán. Sii välljejedje muhtun máddodagaid ja ráhkadedje modeallaid johtinmálles, ja sin loahppacealkámuš lei ahte olggut riddoguovlluid sállasiin ledje luosat eanet iešguđet máddodagain go vuotnasállasiin. Dutkit meroštalle maiddái gárgidan biebmoluosaid oasi Norgga iskosiin, ja gávnnehedje ahte gárgidan biebmoluossa goddojuvvui miehtá geasi, miessemánu álggu rájes gitta čakčamánu lohppii.

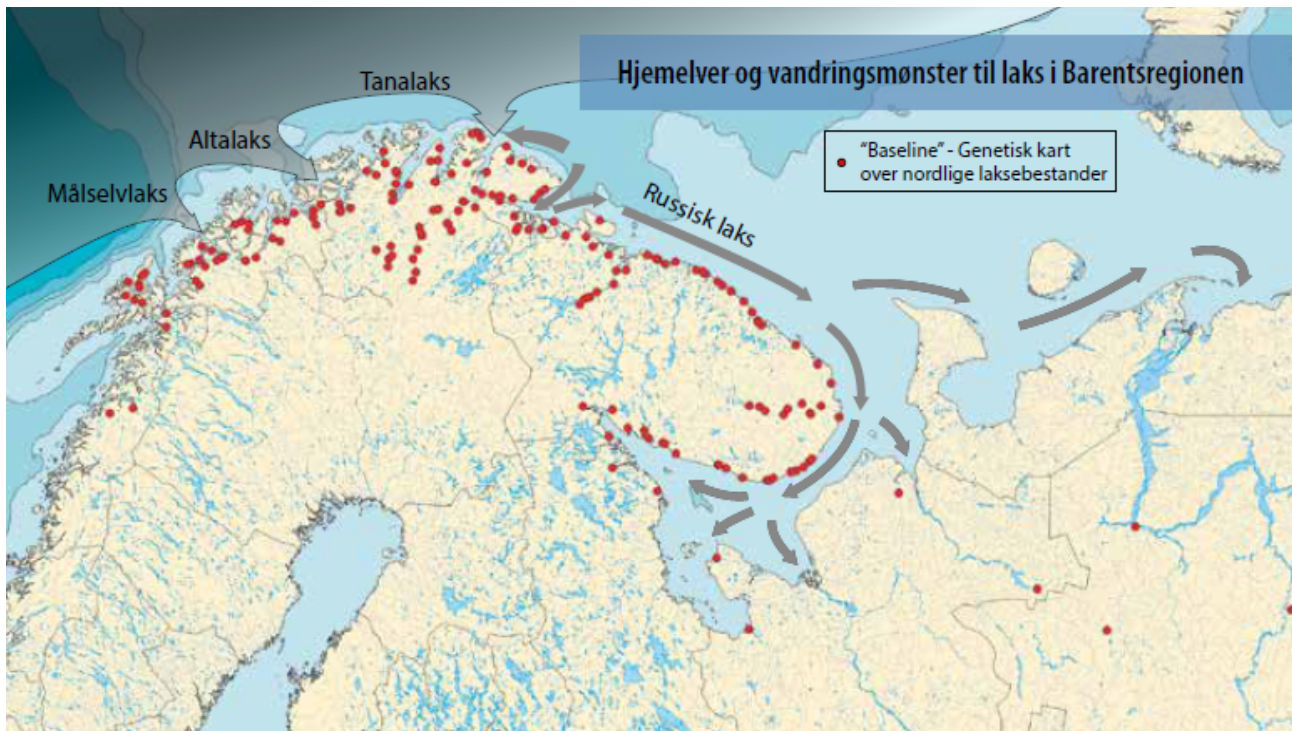
Geassemánus ja suoidnemánus bohtet eanaš Davvi-Norgga luossamáddodagat riddui godđojohtima oktavuodas. Prošeavtta kárten čájehii ahte indiviidat mat leat mángii fitnan borramin mearas, bohtet ovddimusat, ja dat mat ledje vuosttaš dálvi mearas, bohtet manimusat. Dat luossa mii máhcai Mátlatvuomi johkii, orui boahtimin njuolga ábis ii ge johtán rittu mielde vuos. Máhccan Álttáetnui ii orron leamen nu njuolga, erenoamážit dat indiviidat mat ledje orron vuosttaš dálviset rabas ábis. Deanučázadáhkii orui máhccan leamen vuos bieđggus iešguđet osiin Barentsmearas. Ruošša godđoluossa orui eanaš boahtimin Finnmárkui, ja de vuodjain nuorttas rittu mielde. Mearas dán guoli godde vuosttažettiin Finnmárkkus.²².

2.2.7 Mihttomearri ja strategiiat

Luossa lea oktasaš resursa ja dan hálddašeamis olles eallinbirrajođu ferte geahččat oktan. Máhttu ja áddejupmi das, makkár váikkuhusat hálddašeami rievdadusain lea luosa ceavzimii, ii leat doarvái buorre dál. Earáide go dutkanásahusaide lea váttis dárkilastit daid dutkanbohtosiid mat

22 Kolarctic salmona čoaččágeassoraporta, Eero Niemelä, Juha-Pekka Vähä, Martin-A. Svenning, Mikhail Ozerov, Morten Falkegård, Sergey Prusov ja Vidar Wennevik. Finnmárkku fylkkamánni, Birasgáhttenossodat, Raporta 1 – 2017

Govus 6. Modealla čájeha ahte Málatvuomi luossa Romssas ja álttáluossa Oarje-Finnmárkkus ohcá njuolgga iežas ruovttujohkii. Deanuluossa boahotá sihke nuortan ja oarjin iežas ruovttujohkii. Ruošša luossamáddodagat orrot vuodjamin rittu mielde ja dan goddet eanaš Finnmárkku nuortaosiin, erenoamážit Várjavuonas (*Kolarctic salmons čeahkkáigeassoraporttas*).

leat vuodđun hálddašeapmái. Dat dagaha eahpesihkarvuoda ja dorvvuhisvuoda sidjiide geat eai leat involverejuvvon guorahallamiin mat čađahuvvojit. Dakkár dilli mas árbediehtu ii leat systematiserejuvvon dahje registrerejuvvon dagaha ahte guovddáš eiseváldiin eai leat earágo iežaset dingojumit vuodđun. Báikkálaš luossabivdiin leat čoggon guhkitáigge vásáhusat, ja dát máhttu lea dávjá fievrriduvvon ovddit buolvvain. Sii leat heivehan iežaset doaimmaset vásáhusvuđot máhtu mielde, mii lea čájehuvvon leat guoddevaš ja boahpteáiggediđolaš. Sámediggi háliida ahte dát árbediehtu čohkkejuvo ja formaliserejuvo nu, ahte dan sáhtta atnit hálddašeami vuodđun seamma láhkái go dutkan.

Luossahálddašeamis ferte leat prinsihpan ahte resursajuohkinrievdadusaid dahje eará gáržžidemiid oktavuodas ferte čađahit váikkuhusguorahallamiid. Ii leat sáhka

dušše sámi kultuvrii ja ealáhuseallimii guoski váikkuhusain, muhto maiddá das, ahte eiseválddit fertejit laktit vejolaš doaimmaid maiguin gokčet vahájiid.

Mihttomearri

- Buorre ja oppalaš ipmárdus das, makkár oktavuodta luosa eallimis jogas, mearas ja ábis lea

Strategiijat

- Váikkuhit dasa ahte guovddáš eiseválddit váldet árbedieđu mielde luossahálddašeapmái
- Oppalaš ipmárdus luosa eallinbirrajođus luosa hálddašeamis
- Buriin areálahálddašemiin sihkkarastit luosa gođđan- ja guolástanguovlluid

2.3 Áŋgiruššansuorgi 3 Guoddevaš hálddašeapmi

Deatalaš eaktun dasa ahte mis ain galgá leat luossa jogain ja mearas, lea ahte mis leat guoddevaš luossamáddodagat. Ollu bealit váikkuhit luosa ceavzimii. Sáhka lea goziheamis ahte olbmuid doaimmain eai leat negatiiva váikkuhusat luossamáddodagaid ceavzimii. Go geahččá dušše guolásteddiid ávkkástallama, de dat dáhpáhuvvá mearas, vuonas ja jogain. Earret eará lea dárbu gáržžidit luossabivddu, ja jearaldat lea čađat mo lea dan buoremus dahkat. Sáhka lea maid das mo galgá geavahit luosa – galgá go luossabivdu lea oassin kulturvuđot ávkkástallamis vai galgá go luossabivdu kommersialiserejuvot. Sáhka lea oktasaš resurssa hálddašeamis mas sihke báikkálaš álbmogis ja mátkkošteddiin, fierpmásteddiin ja stággobivdiin leat iešguđet beroštusat sihke meara ja jogaid ektui. Mis leat ollu rádjajogat gos oktasašhálddašeapmi ferte čielggadit mo resurssa galgá juogadit. Hástalussan lea gávdnat rivttes dássedeattu vai min manjšboahhtit ge besset vásihit ja muosáhit luondduluosa.

ON guoddevašvuodamihtu 14 dadjá ahte meara ja mariidna resurssaid galgá gáhttet dakkár vugiin mii ovddida guoddevaš ovdáneami. Dat mearkkaša ahte mii galgat guoddevašvuoda vugiin hálldašit luossamáddodagaid maiddái mearas ja ahte dán ávkkástallan dáinna resurssain galgá dáhpáhuvvat nu ahte boahttevaš buolvat maid ožžot ávkki luosas.

Ollu luossajogain hálldašit luossaresurssaid bures. Oaggunkoarttaid, guollebivdiid, guliid meari gáržžideapmi, guovlojuohkin (avádatjuohkin) ja guollebivdináiggjit dagahit ahte sis, guđet hálldašit luossajoga, nákkejit bures bearráigeahččat luossabivddu, ja sáhttet beaktilit gáržžidit bivdodeattu. Ovdamearka dasa lea Álaheieanu guolásteami organiseren. Doppe leat Álaheaju, Guovdageainnu ja Láhpi álbmogis

vejolašvuolta bivdit ovdal jonssoha. Maŋjel jonssoha lea báikkálaččain vejolašvuolta searvat oaggunkoarttaid vuorbádeapmái, ja dasa lassin maŋjel vuorbádeami vuvdojuvvojit koarttat olggobeale olbmuide maiddái. Oaggunkoarttaid gáržžidemiin leat dán dahkan eksklusiiva bivdun mii lea geasuheaddji, ja man ovddas leat mielas máksit. Ráiseatnu Ráissas leat sullasaš gáržžideamit go Álaheieanu oktavuodas. Doppe hálddaša Reisa elvelag -searvi čázádaga luossabivddu, ja jagi 2021 lea searvi oanidan luossaáigodaga ja giddden ovtta avádaga nannen dihtii luossanáli dili.

Deanučázádagas fas eai leat seamma gáržžideamit go Álaheieanus. Eai leat ovdamearka dihtii gáržžideamit man ollu beaivekoarttaid guhkemátkkálaš sáhtta oastit. Báikkálaš guolásteaddjit sáhttet oastit oaggunkoartta olles áigodahkii. Vuoigatvuodaguoddit sáhttet fierpmástallat, buođđut ja golgadit. Dasa lassin lea Deanučázádat rádjehokka mii eaktuda ovttagu barggu Suomain luossaresurssa hálddašeamis. Suomas leat eará luossabivdonjuolggadusat. Erohus eará jogaid ektui lea ahte dat lea riikka guhkimus čázádat, das leat mánnga stuorra oalgejoga, ja das lea viiddis njuoskkadatguovlu. Dát bealit dagahit váttisvuodaid čázádaga hálddašeapmái.

2.3.1 Gáržžideamit Deanučázádaga bivddus ja mearraluossabivddus

Deanu gozihan- ja dutkanjoavku lea árvoštallan Deanu čázádaga máddodatdili juovlamánus 2020. Loahppacealkámušas sii dadjet ahte nu gohčoduvvon hálddašanmihttu ii leat juksojuvvon stuorra osiin čázádagas. Gávzzi máddodagas dan 15 máddodagas árvoštallojuvvui ahte jáhkehahttivuohta juksat hálddašanmihtu, lea heittot (uhcit go 40 % jáhkehahtti juksat hálddašanmihtu). Dain ledje fas viđas biddjojuvvon heajumus kategoriijii, mas lea leamaš uhccán vejolašvuolta ávkkástallat badjebáhčagiin maŋimus njealji jagis.

Gozihan- ja dutkanjoavku bidjá sihke váldojoga Deanu, Kárášjoga ja lešjoga heajumus kategoriijii manjá 2020 bivdoáigodaga. Ovttas Anárjogain mii maid gullá seamma kategoriijii, dat dahket oktiibuot 84 % Deanu ollislaš buvttadanpotensiálas (go geahččá gođđomáddodatmihtuid). Dáin guovlluin leat oktiibuot manimus njealji jagis váilon jahkásaččat gaskamearálaččat 35 000 kg duovvi hálddašanmihtu ektui.

Gozihan- ja dutkanjoavku atná eanaš Deanu máddodagaid jagi 2020 stáhtusa headjun. Daid luosaid logu meroštallan mat gorgnejit johkii ja gođđomáddodagaid logu meroštallan lei vuollegaš, ja muhtun jogain buot vuolemusas dán rádjai. Vuordámušat jahkái 2021 leat hui vuollin ja guollebivdu berrešii doalahuvvot nu uhccin go vejolaš vai máddodagat besset ahtanuššat.

Sámediggi oaidná ahte čázádaga luossaresurssa hálddašeapmi ii leat leamaš doarvái buorre. Lea dárbu dahkat juoidá

sihkkarastin dihtii luossamáddodagaid. Go ii daga maidege, de dat sáhtttá dagahit ahte nohket dat luossamáddodagat mat leat heivehan iežaset dáid jogaide. Dat go luossa geahččala máhccat daidda gođđosajiide gos dat lea vuolgán, lea vuodđun dáid báikkálaš luossamáddodagaid ceavzimii. Dát heiveheapmi lea dáhpáhuvan guhkes áiggi badjel ja go luossamáddodat vuos lea jávkan, de lea váttis dan álgomáddodaga fas ealáskahttit. Sámediggái ferte guoddevaš prinsihppan leat ahte luosa hálddašeapmi ferte leat guoddevaš sihke biologalaš ja kultuvrralaš perspektiivvas.

Deanusoahpamuš oktan gullelaš muddemiiguin mearriduvvui manjá guhkes proseassa garra vuosttaldemiiguin Sámedikki, guoskevaš gielddaid ja vuoigatvuođalaččaid bealis joga goappašiid bealde. Sámedikkii ja báikkálaš vuoigatvuođalaččat besse formálalaččat searvat šiehtadallansáttagottiide, muhto mearrádušat dahkkojuvvojedje almmá sin vejolašvuođa haga beassat váikkuhit soahpamušbohtosii.

Šiehtadallanproseassa ja erenoamážit dan loahpaheapmi dáhpáhuvai dakkár vuogi mielde mii sihke rihkku siskkáldas rievtti ja álbmotrievtti njuolggadusaid álgoálbmogiid ja minoritehtaid birra. Dan oktavuodas čujuhuvvo erenoamážit deanulága § 6 goalmmát ladđasii. Šiehtadallamat maid boadusin lei dálá soahpamuševttohus gaskal Norgga ja Suoma Deanučázádaga guolásteami birra oktan gullelaš muddemiiguin, loahpahuvojedje almmá dan haga ahte sáttagotti lahtut ožžo dieđu dahje besse ovddidit mearkkašumiideaset ja dahkat ollislaš oaivila soahpamuššii ja muddemiidda.

Dan geažil dat lea sihke álbmotrievttálaš hástalus ja demokrátalaš čuolbma go soahpamušas oktan gullelaš muddemiiguin váilu legitimizehta báikegottiid bealis. Dasa lassin válđojuvojedje Suoma bartaeaiggádat mielde muhtunlágan vuoigatvuođalažžan, juoga maid báikkálaččat vuosttaldedje garrasit.

Soahpamuša ulbmil lea geahpedit dan garra bivddu. Sámediggi ii lean dan vuostá ahte guoddevaš luossamáddodaga ferte sihkkarastit. Guoddevaš ávkástallan luosain lea sámiiin álo leamaš. Sámit leat don doloža rájes ávkástallan Deanučázádaga luosain guoddevaš vuogi mielde sihke jogas ja vuonas. Jahkečuđiid leat mii gaskkustan árbedieđu buolvvas bulvii. Mo galgá bivdit, man ollu sáhtta bivdit ja goas sáhtta bivdit. Danne lea bivdu hui deatalaš kulturguoddi mii čatnasa gillii, luonddugeavaheapmái ja árbevieruide, ja seammás árbevirolaš lotnolasealáhus ja oassi luondduruovttudoalus. Dat lea áibbas eará go ja mealgat eanet go valáštallan ja virkkosmahttin. Luossabivdu lea sámii kultuvra.

Garra bivdu lea šaddan váttisvuohta easkka ođđasat áiggis. Stáhtat atnigohte iežaset buoret hálddašeaddjin. Seammás sii rahpe vejolašvuođa sidjiide geat háliidedje ávkástallat sámiiid oktasaš resurssain. Ođđasat áiggis lea

maid leamaš deatalaš stáhtaide leahkkut uvssa áibbas rabasin mátkkošteaddji lustaoagguide. Sámi oainnu mielde mii leat aiddo das dál. Vurdojuvvo ahte sámii ja earát geat orrot Deanučázádaga guovllus, galget čorget dakkár váttisvuođa maid eahpelihkostuvvan stáhta hálddašeapmi lea buktán.

Sámediggi lea diedusge mielas čorget dan dili, muhto válđočuolbman dán soahpamušas oktan gullelaš muddemiiguin, lea váilelaš gorálašvuohta bivddu gáržžidemiin. Noađđeuogadeapmi gaskal báikkálaš vuoigatvuođalaččaid ja mátkkošteaddji oagguid lea eahpegovttolaš ii ge dat vuhtiiváldde dálá vuoigatvuođaid. Soahpamuš mearkkaša eahpevuoigatvuođalaččaid vuoruheami vuoigatvuođalaččaid ovddabeallai. Mátkkošteaddji guollebivdiide, geain eai leat makkárga vuoigatvuođat, dat ii čuoza nu garrasit. Dasa lassin leat suopmelaš bartaeaiggádat ožžon viiddiduvvon vuoigatvuođaid.

Dáid beivviid čađahuvvojit šiehtadallamat soahpamuša ja bivdonjuolggadusaid heivehallama birra nu mo lea mearriduvvon soahpamušas. Sámediggi oassálastá dán bargui ovttas báikkálaš vuoigatvuođalaččaiguin. Sámediggi oaivilda ain ahte soahpamuša oktan gullelaš muddemiiguin ferte eretcealkit ja dan sadjái oazžut ođđa soahpamuša mas lea dárbbalaš báikkálaš sámii legitimizehta.

Deanučázádaga ja lagas mearraviidodagaid giddden

Dálkkádat- ja birasdepartemeanta ja Suoma beale Eana- ja meahccedoalloministeriija šiehtaiga bissehit Deanučázádaga luossabivddu jagi 2021. Duogážin ledje Gozihan- ja dutkanjoavkku bohtosat máddodatdili birra, ja dat dili masa Deanučázádaga luossa lei gártan. Sámediggi ii leat leamaš mielde dán proseassas ja lea dieđihan KLD:i ahte ii leat duhtavaš dainna. Manjel go šiehtadus dahkkojuvvui Suomain,

de lea Sámediggi konsulteren Dálkkádat- ja birasdepartemeanttain Deanučázádaga ja Deanuvuona guovllu lagas mearraviidodagaid giddema hárrái. Sámediggi ii sáhttán dohkkehit ahte árbevirolaš bivdu gáržžiduvvo. Sámediggi deattuhii ahte olles proseassa lei váilevaš. Sámediggi ii lean maid duhtavaš ahte váikkuhusat sámi kultuvrii, servodateallimii ja sámi vuoigatvuodaguddiide eai lean doarvái čielggaduvvon.

Konsultašuvnnain Sámediggi čujuhii ahte gáržžidanproseassain ferte vuhtiiváldit báikkálaš vuoigatvuodaguddiid bures, ja ahte sii leat dat manjimuččat geat galggaše gártat bidjat eret guolástusrusttegiid ja vuosttažat geat fasttain daid sáhttet váldit atnui. Sámediggi gáibidii ahte guolásteami ođđasisrahpama eavttut mearriduvvojit nu jođánit go vejolaš, sihke čázádagas ja mearas.

Sámediggái lea deatalaš ahte vuoigatvuodaguoddit dain guovlluin kompenserejuvojit materiálalaš resursavuodu massimiid ovddas nu guhká go bivdu lea giddejuvvon. Giddemis leat váikkuhusat maiddá šaddi bulvii. Sii eai beasa oahppat luossabivddu birra nu guhká go go eai beasa bivdit. Sámediggi háliida ahte kompenserejeaddji doaimmat álggahuvojit sihkkarastin dihtii dan, ahte árbevirolaš máhtu sáhtta viidáseappo gaskkustit nuoraide sihke čázádagas ja mearas. Gulaskuddamisttis luossagáržžidemiide lea Deanučázádaga guolástushálddahuš (DG) dorjon rahpat kultureaktudeaddji guolásteami báikkálaččaide ráddjejuvvon viidodagas. Dakkár doaimma sihkkarastášii nuoraid vejolašvuoda oahppat árbevirolaš luossabivddu lunddolaččat.

... Konsulta- šuvnnain

Sámediggi čujuhii ahte gáržžidanproseassain ferte vuhtiiváldit báikkálaš vuoigatvuodaguddiid bures, ja ahte sii leat dat manjimuččat geat galggaše gártat bidjat eret guolástusrusttegiid ja vuosttažat geat fasttain daid sáhttet váldit atnui.

Deanu giella ja Bargiidbellodaga sámediggejoavku lea jagi 2021 evttohan suokkardit mo guovddáš eiseválddit leat hálddašan sámi luossabivddu jogas ja mearas. Árvalusa duogážin lea earret eará dat, ahte mearraluossabivdu lea measta jávkan, ja ahte Deansoahpamušas leat rahpan ođđa vuoigatvuodajoavkkuide Suoma bealde. Sámediggi atná dárbbaslašžan geahčadit sámi guovlluid luossabivddu hálddašeami.

2.3.2

Mearraluossabivddu gáržžideamit

Internationála mearradutkanráđđi (ICES) ja North Atlantic Salmon Conservation Organization (NASCO) addet fágalaš rávvagiid maida luossabivddu oppalaš mearrádušat vuodđuduvvet. Norggas hálddašeami vuolggasadjin lea ahte luossabivdu

galgá dáhpáhuvat ovttaskas máddodaga sihkkaris ja dokumenterejuvvon biologalaš rájiid siskkobealde. Definerejuvvon rámmat lea goddamáddodatmihtuid vuolggasadjin mat biddjojit ovttaskas máddodahkii, ja man mielde luossamáddodaga bivdorahčamuš stivrejuvvo. Gáržžidanráđđenvuogis mii geavahuvo Norgga beale Sámis, vuodđuduvvet dál golmma iešguđet ortnegii. Doaimmaheami vejolašvuodaid gáržžidit gos, goas ja mainna reaiduin guolásteapmi sáhtta dáhpáhuvat. Luossabivddus eai leat ásahan práksisa geavahit oppalašeari, joavkoeriid, ovttaskas eriid dahje vuoigatvuodaguddiid gaskasaš juogadančovdosiid, nu mo leat dahkan muhtun dihto bivduid gáržžideamis dahje mariinnalaš guollemáddodagaid gáržžidemiin. Vejolaš sivva dása sáhtta leat ahte diekkár

ortnet doaimá buoremusat doppe gos lea álki dárkkistit bivdosállaša guolástanguovllus, dahje doppe gos bivdosállaša gávpejohtu lea organiserejuvvon ja lea gáibádus raporteret.

Áigodat 1970-logu rájes otnáži lea mearraluossabivdu gáržžiduvvon dađistaga ja cehkiid mielde. Gáržžideamit leat leamaš viehka garrasat ja dat eai leat movtge vuhtiiváldán sámi árbevieruid, kultuvrra ja ealáhusaid gáhttema. Gustojeaddji gáržžideamit leat njuolgut áittan mearrasámi kultuvrii, daningo dat earret eará gáržžidit sisabođuidd, vejolašvuodaid dohkálaš investeremiidda ja rekutteremiid ealáhussii.

Sámi guovlluin lei ealáhusbivdu jogas guhkit áigge leamaš measta jávkan, go 70-logu loahpa rájes lei eanaš guovlluin formálalaččat gildojuvvon bivdit eará reaiduin go stákkuin, earretgo Njávdamis ja Deanučázadagas. Seamma áigodagas álggii mearraluossabivddu gáržžidanproseassa. Bivdoáigi gáidánuhtiin, roahkkefirpmiin ja bálkestannuhtiin reduserejuvvui garrasit. Sullii 1980:s Finnmárkkus jávkadedje sullii 1100 luossabivdosaji stáhta eatnamis. Dasto gildojuvvui bivdit luosaid čakčat Deanus ja

Várjjagis, ja gildojuvvui bivdit njanggofirpmiin ja bálkestannuhtiin mearas²³.

80-logu álggogeahčen buvttadii meara golgadeapmi badjel beali Norgga oppalaš bivdosállašis. Dalle lei práksis historjjálaš alla dásis, go ledje sullii 30 000 fierpmi geavahusas. Ovdalgo dát guolásteapmi gáržžiduvvui, de godde eanemus sállaša sámi guovlluid vuonain ja mearragáttis, eandalii Finnmárkkus gos eará guovlluid fatnasat ledje eanetlogus. Jagi 1979 konsešuvdnaortnega ásaheami rájes gáržžiduvvui golgadeapmi dađistaga, gitta go dat oalát heaittihuvvui jagi 1989.²⁴

Finnmárkokommišuvdna lea čujuhan miellagiddevaš aspeavtta dan áigodagas go buot eanemus golgadedje, namalassii ahte báikkálaš guolásteapmi gáržžiduvvui ovdalii go golgadeapmi guhkkelis ábis, maid eanaš olggobeale olbmot doaimmahedje. Vel jagi 1989 golgangildosa maŋjel joatkašuvai proseassa systemáhtalaččat gáržžidit mearraluossabivddu.²⁵

Maŋimuš mearriduvvon gáržžideamit bohte njukčamánuš 2021, go álggos gildojuvvui bivdit

23 NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark

24 Sjølaksefisket i Finnmark i et historisk perspektiv, Utredning for Finnmarkskommisjonen, 24. juni 2010

25 Reduksjon i sjølaksefisket og avtalen med Finland om fisket i Tanavassdraget Notat, 21.11.16 Steinar Pedersen

roahkkefirpmiin Finnmárkkus. Ovdalaččas lea 2002 rájes leamaš gielddus bivdit roahkkefirpmiin buot guovlluin Finnmárkku lulábealde. Gildosa ággan lei suodjalit rašes luossamáddodagaid beare garra bivdimis, ja sihkkarastit ahte lea doarvái badjelbáza boahtteáiggis. Dálkkádat- ja birasdepartemeanta vuoduštii dasa lassin gildosa dainna ákkain ahte roahkkefirpmiin bivdá selektiivvalaččat ja dainna bivdá eanaš gaskamearálaš stuorra duviid, mat leat erenoamáš mávssolaččat godđoguollin.

Maŋnelis njukčamánu 2021 evttohii Birasdirektoráhta oalát bissehit luossa-, dápmot- ja valasbivddu gittabivdosiiguin Deanu, Bearalvági ja Gánjaviiikka gielddain ja Davvesiidda ja Davvenjárgga gieldda olggumus osiin jagi 2021. Ággan evttohussii lea Deanučázádaga smávva ja rašis máddodagaid vuhtiiváldin. Sámediggi konsulterii direktoráhta ášši birra ovdal gulaskuddama. Sámediggi lei prinsihpalaččat vuostá muddemiid vuolggasaji. Proseassa dasto maŋnel fievrriiduvvui oktanis Deanučázádaga luossabivdogildosiin.

Norgga bealde Sámis lea ovdal jagi 2021 leamaš lohpi stákkuin dahje siimmain bivdit luosa, dápmoha ja rávddu mearas, juogo gáttis dahje fatnasis. Sihke uštin ja stággobivdin fiervás, mii lea buoremus gidđat dahje čakčat, lea ipmirduvwon buohkaid riektin, áibbaš vejolaš ja nuvtá buohkaide. Maŋnel go láchkaásahus, mii mearrida oppalaš luossabivdogáržžidemiid mearas, mearriiduvvui jagi 2021, gáržžiduvvui dát riekti garrasit njukča-, cuoŋo- ja miessemánus. Trøndelágas ii leat šat dán áigodagas lohpi bivdit anadromalaš luosaid fatnasis, iige gáttis. Nordlánddas dát gielddus guoská dušše fanasbivdui, ja dat váikkuha dasto eandalii sidjiide, geat uštet guvžžáid, dan buot buoremus bivdoáigge.

2.3.3 Boahtteáigásaš luossabivdogáržžideamit

Sámi guovlluin lea mearraluossabivdu gáržžiduvvon garrasit manjimus njealjelot jagi áigge. Leat leamaš mearkkašahtti gáržžideamit bivdoáiggis árbevirolaš reaiduiguin jogas, ja oaidnit ahte iešguđetge aktevrrain lea rievdan vejolašvuohta bivdit luosa. Šaddá čielgaseabbo dárbu gáhttet ja ovdánahttit deatalaš osiid sámi kulturárbbis vuodđolága § 108 hárrái ja álbmotrievtti njuolggadusain eamiálbmogiid ja minortehaid birra. Dat seamma guoská maiddái dárbbus addit árbedihtui vuoigatvuođalaš saji hálddašeami máhttovuođus. Buot dát ovddidandovdomearkkat leat heivvolaččat go lea sáhka das, ahte galggašiigo juridihkalaš rámmaráhkanusa ja hálddašanásahusa luossabivdogáržžidemiid mearridemiid Norgga beale Sámis rievdadit. Gáibádus suokkardit Deanučázádaga hálddašanpráksisa, maid mánggas leat lokten, sáhttá dárkkuhit dan. Sámediggi lea dorjon gáibádusa. Diekkár suokkardallangáibádusa oktavuodas lea lunddolaš geahččat mo boahtteáigásaš luossabivdogáržžidemiin Sámis sáhttá leat dásseadeaddu gaskkal ekologalaš, ekonomalaš ja sosiála guoddevašvuođa, mii čuovvu ON geavaheami doahpagis guoddevaš ovdáneapmi.²⁶

Okta vejolaš vuohki mo boahtteáigásaš gáržžideamit sáhttet vuhtiiváldit sihke dien dásseadeattu, ja árbevirolaš vuoigatvuođaguddiid dárbbuid lea ahte váldá atnui fásta juogadančovdosa iešguđetge reaido- ja beroštupmejoavkkuid gaskka. Legitimitehta dihtii lea dárbu ahte diekkár čoavddus šiehtadallojuvvo, mas áigeguovdilis vuoigatvuođaguddiid beroštupmeorganisašuvnnat deaivvadit dásseárvosaš bealálažžan. Iešguđetge čovdosat sáhttet ášahuvvot iešguđetge

²⁶ Begrepet «bærekraftig utvikling» ble lansert i Brundtlandrapporten (FNs verdenskommissjon for miljø og utviklings rapport Vår felles framtid) i 1987. I De Forente Nasjoners bruk av begrepet har det etablert seg en forståelse av at sammenhengen mellom de tre dimensjonene; sosiale forhold, miljø og økonomi, avgjør om noe er bærekraftig.

máddodatguovlluide. Šiehtalallojuvwon fásta juogadančovdosat ovddastit vejolašvuoda jorahit hálddašeami eanet báikkálažžan, ja vejolaččat rájáidrasttideaddjin. Dat sáhttet maiddá sisttisdoallat iešguđetge cehkiid, mas gráda olahit gođđomáddodatmihttomeari dahje dihto hálddašanmihtu mearrida vuoruheami gaskal iešguđetge vuoigatvuodájoavkkuid. Proseassas unnidit guollesállaša mánggaid jagiid sáhtášii čovdosa ceahkki ovdamearkka dihtii fuolahit ahte guoláste

Dakkár proseassas mas unnida guollesállaša mánggaid jagiid, sáhtášii ceahkki dákkár čovdosis ovdamearkka dihtii fuolahit ahte guolásteapmi gáržžiduvvo oalle árrat nu, ahte dušše báikkálaš vuoigatvuodáguoddit besset bivdit. Dalle garvášii dakkár dáhpáhusaid ahte guolásteapmi dihto guovllus giddejuvvo oalát. Nuppe dáfus fas, go máddodat ja guolli lassána, de sáhttet olggobeale beroštupmejoavkkut oažžut vejolašvuoda ávkkástallat resurssa.

Vaikke makkár čovdosa válle boahhteáigásaš luossabivdogáržžidemiide Sámis, de fertejit dat hábmejuvnot nu, ahte sámi kultuvra ja árbediehtu gáhttejuvvojit ja fievrriduvvojit. Sámi beroštupmeorganisašuvnnaid dárbbášlaš mielváikkhusa ferte maiddá sihkkarastit. Dasa lassin fertejit boahhteáigásaš gáržžideamit sihkkarastit ahte gittaneavvuid geavaheddjiide, geat mángga leat sorjavaččat buori dálkkis, eai leat beare čavga rámmat sin guolásteapmái, ovdamearkka dihtii áibbas govttohis áigerámmat. Jus lea dárbu gáržžidit bivdima, de ferte árvoštallat gávdnat eará čovdosiid go gáržžidit ángiruššama. Buot ovddemustá ferte fuolahit ahte boahhteáigásaš gáržžideamit vuodđuduvvet árbediehtui ollu buorebut go dál. Dieinna lágiin leat mánggat árbediehtoguoddit geahččalan olahit Norgga hálddašaneiseválddiid, ja maiddá maid Sámediggi lea mángga oktavuodas čujuhan Norgga hálddašaneiseválddiide.

2.3.4 Mihttomeari ja strategijat

Luossabivdogáržžidemiid hálddašanproseassas jagi 2021 čájeha man unnán báikkálaš beroštumit vuhtiiváldojuvvojit guovddáš eiseválddiid bealis. Guovddáš eiseválddit duvdet eret árbevirolaš guolástusvugiid. Dát ovdáneapmi lea dáhpáhuvan 1980-logu rájes. Sámediggi oaidná ahte dain gáržžidemiin, mat leat dahkkojuvwon jogaid ja meara hárrái, ii leat leamaš dat sávahahtti váikkuhus. Luossamáddodagaid dilli ii leat buorránan, muhto lea baicca hedjonan. Sámediggi oaidná dárbbu eanet báikkálaš hálddašeapmái sihkkarastin dihtii guoddevaš luossamáddodagaid.

Buot gáržžidanáššit mat gusket sámi guovlluide galget vuodđuduvvat stáhta konsultašuvdnašiehtadussii. Dasa gullá maiddá ahte eiseválddit galget addit dárbbášlaš dieđuid ođđa doaimmain mat álggahuvojit. Mearraluossabivdu ja johkabivdu gáržžidanproseassa ii leat ovttavásttolaš konsultašuvdnašiehtadusain go Sámediggi ja sámi beroštumit eai leat involverejuvwon.

Sámediggái lea deatalaš fáddán oažžut mielde čielga sámi vuoigatvuodamearrádusa Deanusoahpamuššii, suomelaš bartaeaggádiid dili ja čuolmmat predašuvnna oktavuodas daid váikkuhusaid geažil mat dáhpedorpmis leat čuožžilan go gildojuvvi bivdit eará guollešlájaid. Dasto lea dárbu vuoruhit vuoigatvuodalaččaid go máddodagat fas sturrot.

Mihttomeari

- Guoddevaš luossamáddodagat mat hálddašuvvojit báikkálaččat ja main árbediehtu lea mearkkašahtti oassi

Strategijat

- Sihkkarastit guoddevaš luossamáddodagaid
- Deanučázadaga rájáidrasttideaddji báikkálaš hálddašeapmi

Geađgenjuorju Deanonjálmmis Govva: K. H. Sæther Foto

- Árbediehtu geavahuvvo eambo hálddašeamis
- Sihkkarastit sámi beroštumiid mearraluossabivddu hálddašeamis
- Árvoštallat fásta juogadančovdosiid reaidojoavkkuid gaskka, ja hálddašanmodeallat mat vuhtiiváldet báikkálaš vuoigatvuodaguddiid buorebut go dálá vuogádat orru nákcemin.
- Vuoruhit árbevirolaš johka- ja mearravuoigatvuodalaččaid
- Movttiidahttin- ja buhtadusdoaimbajut daid árbevirolaš vuoigatvuodalaččaid várás geaidda eahpelihkostuvvan hálddašeapmi lea čuohcan
- Buhtadus báikkálaš hálddahussii massán dietnasa geažil

2.4 Áŋgirusšansuorgi 4 Olggobealde váikkuhusat luossamáddodahkii

2.4.1 Predáhtorat

Biraseiseválddit eai háliidivčče dohkkehit ahte eará guollešlájaid, golssiid, njurjuid predašuvdna váikkuha luossamáddodagaide. Dakkár guollešlájat go hávga ja dápmot sáhttet geahpedit luossamáddodaga go borret luossaveajejiid. Báikkálaš guolásteaddjit leat

oaidnán ahte manjágo gilde bivdimis hárrí, hávgga ja čuovžža firpmiiguin jogas, de olbmot eai šat ávkkástala dáid šlájaguin. Boađusin lea ahte dat čuohcá luossaveajejiidda jogas ja nu olles luossamáddodahkii.

Báikkálaš guolásteaddjit leat guhká čuoččuhan ahte stuorra sivva luossamáddodagaid geahppáneapmái lea predašuvdna. Muhto dan leat dutkanbirrasat ovdal biehttan ja sii leat čuoččuhan ahte geahppáneapmái leat eará sivat, earret eará lea badjelmearálaš bivdin namuhuvvon sivvan geahppáneapmái. Easkka jagi 2020 leat dutkanbirrasat váldigoahtán dan duođas. Norgga luonddudutkaninstituhta jagi 2020 raporta predašuvna birra Deanus, Predasjon på laksunger i Tana, čájeha ahte leat eanaš luossaveajejat daid hávggaid čuovvjiid maid godde lešjogas-Karášjogas sihke jagi 2018 ja 2019, ja dat ledje sullii bealli biepmus. Dušše smolta lei goalmmás oassi olles hávgga biepmus. Deanu vuolit oasis lei luossaveajejiid oasis hávggačovvjiin uhcit go guovllus muđui. Raporttas boahtá ovdan ahte jus galggaš geahpedit hávgamáddodagaid, de ferte váruhit ahte ii bivdde dušše stuorrahávggaid (50 – 70 cm). Jus bivdá dušše stuorrahávggaid (kannibálaid), de dat dagaha ahte eai borahala nu ollu smávvahávggat (kannibalisma) mii fas sáhtta dagahit ahte hávgamáddodaga stuorru.

Luossaveajehat ledje 75 % daid dápmohiid biepmus maid godde Kárášjogas, dan ektui go lešjoga dápmohiin dat ledje viehka uhccán. Raporta loahppacealkámuš lea ahte hávgapredašuvdna sáhtta leat viehka stuorra sivvan stuorra luossačivggaid jámolašvuhtii dáin johkaosiin. Raporta váldá maid ovdan eará predáhtoriid nu go goalssi, dápmoha, čavrá ja njurjo.

Muhtun vuonain, nu go Deanuvuonas, Lágesvuonas ja Porsáנגguvuonas lea njurju stuorra čuolbman lussii (Kalak ja Johansen 2020).²⁷ Sihke deavut ja geađgenjuorju lea laskan. Geađgenjuorju borrá luosa fierpmis ja dasa lassin dat billista firpmiid. Maŋŋágo čavrrá ráfáiduhtte jagi 1991, de lea dat ge šaddan čuolbman luossabivdui sihke vuonain ja jogain.

Sámediggi oaidná ahte ferte eanet rahčat dainna ahte geahpedit predáhtorlogu. Predáhtoriin sáhtta leat stuorra váikkuhus earret eará luossaveajehiidna ja luossamáddodahkii čázádagain ja vuonain. Jus čalmmustahtta dušše ovttá šlájá ekologalaš vuogádagas, de dat sáhtta rievdatit dássedeattu ávkástallamis dihto šlájain nu mo lea dáhpáhuvan luosain. Sámi kultuvrras leat resurssat luonddus deatalaš oassin dan kulturuđđosis ja árbedieđus maid sámit leat háhkan go guoská čázádaga dahje vuotnavuogádaga hálddašeapmái. Hávgga, dápmoha, hári, njágá jna. fierpmásteamis ledje eanet funkšuvnnat go dušše biebmolassin giđđadulvin – dat galggai maid geahpedit bajábealde namuhuvvon predáhtoriid. Seammá guoskkai maiddái njurjuid, čavráid, miŋkkaid, golssiid jna. bivdimii vuonain gos dat lei deatalaš oassi biebmodoalus seammás go dain ožžo bivttasnáhkiid.

2.4.2 Seahkešaddu báhtaran luosain

Biebmoluosa genehtalaš seaguhus luonddulussii lea lassáneamen ollu jogain.

Luossakonsešuvnnaid lohku lea dađistaga lassánan manjimur logijagi. Vaikke vel biebmonealáhus lea buoridan iežaset bargodábiid, eastadan dihtii luossagárgideamiid, de ain dáhpáhuvet gárgideamiid. Seaguhusa váikkuhusat leat uhccán guorahallojuvnon, muhto dakkár dilálašvuodain go ii dovdda guhkesáiggi váikkuhusaid, de lea várrugasvuolta buoret. Luossajogas sáhttet leat ollu iešguđet luossamáddodagat ja ollugat ballet ahte genehtalaš seaguhus sáhtta dagahit ahte luondduluossa ii dáđjat iežas bajásšaddanguovlluide jogas. Nordlánddas lei gárgidanluosaid oassi 44 % riddosállašii, Romssa fylkkas 22 % ja Finnmárkkus 10 %.²⁸

Jagi 2020 almmuhii Norgga luonddudutkaninstituhtta, Norsk institutt for naturforskning (NINA), raportta stáhtusa birra gárgidanluosaid genehtalaš váikkuhusas Norgga luossamáddodagaide. Sii ledje ovttas mearradutkaninstituhtain, Havforskningsinstituttet (HI), čuomasguorahallama vuodul kategoriseren genehtalaš seaguhusa 239 máddodagas:

- 80 máddodagas (33,5 %) ii vuhtton seaguhus.
- 69 máddodagas (29 %) vuhttui veaháš seaguhus.
- 22 máddodagas (9%) duođaštuvvui mearálaš seaguhus.
- 68 máddodagas (28,5%) duođaštuvvui stuorra seaguhus.

Buot daid 53 nationála luossačázádagaide iske, ja sullii njealjádas oasis dain duođaštuvvojedje stuorra genehtalaš rievdamat seaguheami geažil gárgidan luosaiguin.²⁹

Norggas leat ásahuvvon nationála luossavuonot gos luossabiebman lea gielddus. Gárgideami

27 Line Kalak og Bjarne Johansen, 2020 Tradisjonell kunnskap og forvaltning av sjølaksefisket

28 Kolarctic salmona čeahkkáigeassoraporta, Eero Niemelä, Juha-Pekka Vähä, Martin-A. Svenning, Mikhail Ozerov, Morten Falkegård, Sergey Prusov ja Vidar Wennevik. Finnmárkku fylkkamánni, Birasgáhttenossodat, Raporta 1 – 2017

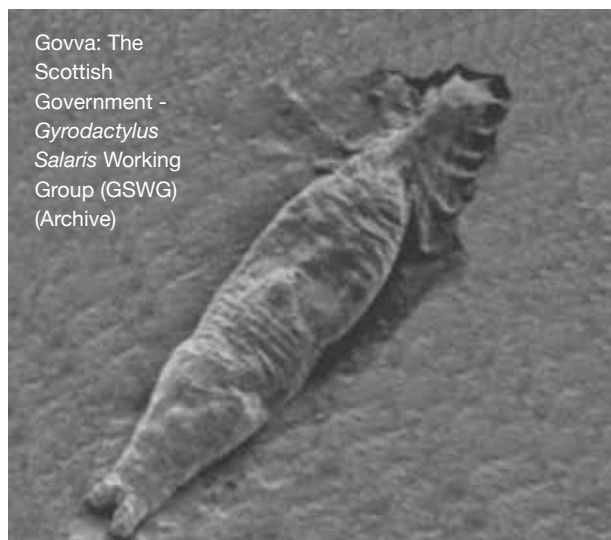
29 iserud, O. H., Hindar, K., Karlsson, S., Glover, K. A. & Skaala, Ø. 2020. Genetisk påvirkning av rømt oppdrettslaks på ville laksebestander – oppdatert status 2020. NINA Raporta 1926.

oktavuođas sáhtta leat sáhka hui ollu biebmuosain mat johtet stuorra guovlluin. Danne ii berre addit lobi ásahtit rusttegiid lahka nationála luossavuonaid.

2.4.3 Dávddat

Biebmanrusttegiid ásaheapmi rittuide lea eahpitkeahhtá stuorrudan vejolašvuoda ahte luonddulussii sáhttet njoammut dávddat parasihtaid, bakteraid ja virusa geažil. Dat ahte dát biebmuogolit leat vuojadan čoahkis ráddjejuvvo guovllus, mas čáhci ja ávnnaspartihkkalat leat friddja beassan sihke sisa ja eret, lea láchčan erenoamáš buriid dilálašvuodaid luossapatogenaide mearas. Maŋná stuorra massimiid dakkár dávddaid geažil maid illá sáhtta bissehit, lea biebmaneaháhus Norggas 80-logu rájes lihkestuvvan hui bures iešguđet boahkuhanprográmmaid geavahemiin. Dat boahkut maid biebmuosain oažžu sáivvas juo, lea dagahan ahte illá lea oppa dárbu ge geavahit antibiohtaid. Boahkuid ovddideapmi lea oktilis proseassa. Mearračázis leat ollu bakterat ja virusat. Dat sáhttet dađistaga nuppástuvvat ođđa ja váralaš variántan mat sáhttet njoammut johtilit daid ollu eará guliide. Luossadihkki (*Lepeophtheirus salmonis*) adnojuvvo dál stuorámuš áittan atlántalaš luondduluossamáddodagaide Norgga bealde. Go dihkki lea darvánan lussii, de dat eallá dainna šliivviin ja varain mii lea luosačuomas. Smolta mii lea johtimin merrii, lea hui hearckes dilis³⁰. Parasihtta gullá lunddolaččat merrii, muhto vissis meari badjel dat sáhttet dagahit stuorra háviid guollái. Danne bidjet ge dihkkehivvodagat láidestusaid dálá biebmaneaháhusa hálddašeapmái. Luossadihkit eai gierdda sáivva ja gahččet eret luosas veaháš áiggi maŋŋágo dat lea gorgnen johkii.

Gyrodactylus salaris (gyro) lea várra dat luossaparasihtta man ektui lea stuorámuš ballu ja mii lea eanemus oahpis Norgga bealde. Dat lea muhtunlágan mikroskohpalaš sáivamáhttu

Govva: The Scottish Government - *Gyrodactylus salaris* Working Group (GSWG) (Archive)

Gyrodactylus salaris (gyro) lea várra dat luossaparasihtta man ektui lea stuorámuš ballu ja mii lea eanemus oahpis Norgga bealde.

mii roahkkasa luossaveajehii. Parasihtta laská johtilit, ja sáhtta áiggi mielde goddit veajeha. Gyro laská vel hui álkit čázadagas, ja sáhtta jávkadit olles máddodaga. Dat lea várra eallán guhká Nuortameara máddodagain, mat orrot gierdamin parasihta buorebut go máddodagat Atlánta meara rittus. Norggas lea gyro válđoáššis leavvan logemat čázadahkii guliid sirdima ja gilvima geažil, ja duodaštuvvui vuosttaš gearde jagi 1975 maŋŋá gilvaguolleimporterema Ruotas. Romssa fylkkas lea ain gyro Igovuovddi ja Čienjalvuovddi jogain Omasvuona suohkanis.

Parasihtta njoammu maiddá čázadaga dápmohii ja rávdui. Dán rádjai lea dadjat buot dikšuma ulbmil leamaš goddit buot guliid mat doppe leat, amas leat šat guolit main parasihtta sáhtta eallit. Dikšumis lea dábaláččat geavahuvvon rotenon nammasaš šaddomirkko, mii válđá eret

30 R. Nilsen et. al. Lakselusinfestasjon på vill laksefisk langs Norskekysten i 2020. Mearradutkama raporta, Nr. 46 2020..

oksygena čázis ja hávkada guoli. Dat lea hui resursagáibideaddji bargu, erenoamážit stuorra čázádagain main leat ollu oalgejogat, ja sáhtttá iešalddis geahpedit máddodagaid bearehaga. Dál leat ovddiduvvomin ođđa kemikálalaš dikšunvuogit mat goddet dušše ieš parasihtha³¹

2.4.4 Dálkkádatrievdamat

Gaskamearalaš temperatuvra eanabajázis lea manjimuš čuohtejagiin gorgnon badjel cehkiin. Vurdojuvvo ahte dat ain goargnu. Man ollu dat goargnu sorjá dan šaddovistegássaid hivvodagas mii luitojuvvo áibmui³². Seamma láhkai go máilmmiviidosaš gaskamearri, de lea sihke Norggameara, Barentsmeara ja ránnjamearraguovlluid bajáža temperatuvra gorgnon³³. Dat lea dagahan ahte guollešlájat leat sirdimin davás min riddoguovlluid olggobealde. Guolásteaddjit vásihit dakkár máttáslájat go makrealla davviguovlluid rittuin, ja ahte gidđagođđi sallida ja gođđodorski gođđosajit orrot sirdáseamen davás. Barentsábis lea temperatuvrragoargnun dagahan ahte ođđa šlájat bohtet máddin, ja dakkár máddodagat mat liikojit galbmásii, duvdojuvvojit davás ravdaavádahkii.³⁴

Atlántalaš luosa lávdoguovllu máttáosiin vurdojuvvo ahte temperatuvrragoargnun jogain sáhtttá dagahit dilálašvuodaid doppe nu uhccán geasuheadjain ahte luossa garvá daid guovlluid³⁵. Sámi guovlluin maid sáhtttá mearratemperatuvrra goargnun váikkuhit luosa eallindillái, muhto ii dárbbas leat negatiiva váikkuhus. Seamma bures sáhtttá

geavvat nu ahte temperatuvrragoargnun, erenoamážit Barentsábis, sihke eaneda luosa váldobuvttadeami ja dan bivddáhasaid, ankke lagamus logijagiin. Dáidá Ruošša jogaid temperatuvrragoargnun nannet daid guliid buvtadeami mat mannet merrii ja dasto oarjjás guvlui Finnmáruki³⁶. Lieggasat dálkkádat dáidá dagahit ahte dat ođđa šlájat mat bohtet davveguovlluide, šaddet lussii gilvaleaddjin biepmu alde. Dáidá dakkár ealániid ja virusiid eallindilli mat buktet dávddaid lussii, buorranit nu sakka ahte dat šaddet giksin lussii. Jus lieggasat dálkkádat mielddisbukttá stuorát ja guhkálmás dulviid jogain, de dat sáhtttá čuohtat ollu gođđonjuoraide.

Orru leamen eahpesihkar mo dálkkádatrievdamat sáhttet váikkuhit stuorra mearrarávnjiiide. Davvi-atlántalaš rávdnji, mii lea oassi Golfarávnjís, fuolaha liegga bajáščázi Mexicogolffas Davvi-Atlántii. Dat dagaha ahte Davvi-Atlántta nuortaosiid, dás maiddá Davvimeara ja Barentsmeara, bajimus čáhcegearddit leat mealgat lieggasat go eará mearraguovlluin seamma govdotatgrádas. Lieggasat áibmogeardi suddadivččii dan assás jienja mii gokčá stuorra osiid Ruonáeatnamis. Lea ollu mii čujuha dasa ahte dát proseassa lea leamaš jođus guhká juo, ja ahte dat lea láivudan Davvi-Atlántta rávnji.³⁷ Okta dain leat dat eahpedábalaš vuollegis temperatuvrrat stuorra mearraoasis Ruonáeatnama máttabealde (the cold blob).³⁸ Davvi-Atlántta rávnji goazaheapmi uhcidivččii liegga bajáščázi fievrredeami davás Eurohpá Atlántta rittu mielde. Boađusin

31 Guolledearvašvuodáraporta 2020, Šibitdoavtterinstituhtta, raportaráidu nr 41a/2021

32 Norsk klimastiftelse: <2°C Temanotat 2/2021

33 The European Environment Agency (EEA): CSI 046, CLIM 013, almmuhuvvon 04.12.2019

34 Fossheim, M., Primicerio, R., Johannesen, E. et al. Recent warming leads to a rapid borealization of fish communities in the Arctic. *Nature Clim Change* 5, 673–677 (2015)

35 L.E. Sundt-Hansen, R.D. Hedger, O. Ugedal, O.H. Diserud, A.G. Finstad, J.F. Sauterleute, L. Tøfte, K. Alfredsen, T. Forseth, Modelling climate change effects on Atlantic salmon: Implications for mitigation in regulated rivers, *Science of The Total Environment*, Volumes 631–632, 2018, Pages 1005–1017, ISSN 0048-9697

36 Kolarctic salmon oppsummeringsrapport, Eero Niemelä, Juha-Pekka Vähä, Martin-A. Svenning, Mikhail Ozerov, Morten Falkegård, Sergey Prusov og Vidar Wennevik. Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernvedelingen, Rapport 1 – 2017

37 Rahmstorf, S., Box, J., Feulner, G. et al. Exceptional twentieth-century slowdown in Atlantic Ocean overturning circulation. *Nature Clim Change* 5, 475–480 (2015)

38 Moises Velasquez-Manoff og Jeremy White: In the Atlantic Ocean, Subtle Shifts Hint at Dramatic Dangers. *New York Times*. (<https://www.nytimes.com/interactive/2021/03/02/climate/atlantic-ocean-climate-change.html>)

Pukkellaks (*Oncorhynchus gorbuscha*)

šattašii galbmasat riddodálkkádat. Jus dat buvttihivččii dakkár temperatuvrraid, dahje vuolit temperatuvrraid, go dan maid luossa dárbbáša ceavzimii jogain davvin ja nuortan, de ii leat veadjemeahttun ahte buvttadeapmi uhcu dahje nohká áibbas. Biebmoguovllut mearas sáhttet vel šaddat uhcit produktiivva jus uhcit liekkas ja uhcit biebmoadnusat bohtet rávnnji mielde máddin.

2.4.5 Odđa šlájat – ruoššaluossa

Ruoššaluossa orru sajáiduvvan ja gorgnje čázadagaide davvin juohke nuppi jagi. Dat gilvala báikkálaš luossamáddodagaiguin, ja sáhtta duvdit eret dábálaš luosa. Dat lea vieris šládja man ledje gilván Guoládhkii, ja lea lávdan Norgga riddui.

Ruoššaluossa ii leat buresbohtin Norgii. Manjimus jagiid dálkkádatrievdamiid geažil sáhttet šlájat mat liikojit lieggasii, ja ruoššaluossa, lávdat sihke vuonaide ja jogaide, ja gilvalit báikkálaš luosain.

Eastadan dihtii ruoššaluosa ásaheames báikkálaš máddodagaide Norgga beallái, de ferte dan goddit ovdalgo dat gorgnje jogaide. Vaikke vel dát šládja ii leat ge buresbohtin Norgii, de ferte geahčadit sáhtta go dainna ávkkástallat biebmun. Go gonagasreabbá leavai Finnmárkku vuonaide, de dat dalle adnojuvvui vahágin, muhto dál dat adnojuvvo geasuheaddji biebmun mas lea alla haddi.

Vieris šlájaid leavvama eastadeapmi guorrassa

ON guoddevašvuodamihttui mas daddjojuvvo ahte galgá garvit sisafievrrideames ja lávdadeames vieris šlájaid uhcidan dihtii vieris šlájaid váikkuheami eana- ja čáhcevuđot ekovuogádagaide, ja vel gozihit dahje luottahuhttit vieris šlájaid.

2.4.6 Pelágalaš guolásteapmi

Sullii 95 % dain atlántalaš luosain mat mannet merrii Davvi-Nuorta-Atlántii, eai máhca goassege fas johkii gođđat. Jámolašvuolta orru leamen stuorámus máddelamos lávdoguovllus, ja lea maid stuorát Norggamearas go Barentsmearas. Mii eat dieđe vissásit manne dat lea nu. Moadde siva orrot leat jáhkehahttit, muhto dušše dat dahje ovttas eará sivaiguin eai oro sáhttimin čilget visot. Jáhkkinis leat maid eará sivat mat čujuhit seamma guvlui.

Eará pelágalaš šlájat sáhttet leat sihke gilvaleaddjin biepmu alde ja predáhtorin mat borret luossasmolttá mii lea vuodjain mearas. Dán oktavuodas lea čujuhuvvon erenoamážit makrellii. Orru leamen nu ahte dál lea ollu eanet makrealla Davvi-Nuorta-Atlánttas, ahte máddodatmeroštallamat leat leamaš menddo vuollin, ja ahte daid leat bivdán menddo uhccán. Nu dat lea sáhttán laskat ja duvdit eret luosa, erenoamážit Norggamearas³⁹.

Moddii lea geahččaluvvon kártet man ollu luossa lea lassisálašin Davvi-Nuorta-Atlántta pelágalaš guolástusain⁴⁰, ja loahppajurddan lea leamaš ahte ferte čađahit registreremiid duohtaáiggis kommersiála fatnasiin vai sáhttá dahkat dohkálaš meroštallamiid⁴¹, ja dat ii leat dahkkojuvvon. Barentsábi Ruošša ekonomalaš avádagas ja Norggamearas lea bivdojuvvon govdufeastonuhtiin, maiddá gohčoduuvvon pelágalaš feastanuhttin, mánggaid logijagiid.

Ruošša pelágalaš fatnasat Barentsábis leat dušše geavahan govdufeastonuhti, dan ektui go Norggamearas leat lassin hui ollu snoaranuhttofatnasat. Barentsábi Norgga oasis ii leat leamaš lohpi bivdit govdufeastonuhtiin 70-logu loahpa rájes.

Goappašagat dát namuhuvvon sivat sáhttet muhtun muddui čilget dan ahte eanaš luossa máhccá mearas daidda jogaide mat golget Barentsábi Norgga oassái.

Mesopelágalaš šlájaid bivdimis, dat mearkkaš spierrut mat čužžot vuolleleappos čázis, lea jáhkkinis issoras stuorra potenssiála, anjke vejolaš biomássa váldimis. Gávppálaččat lea leamaš stuorra beroštupmi dasa ahte ovddidit dáid guolástusaid, muhto Norgga mearraguovlluin lea ásašuslaš rámmat vuos bissehan dan.⁴² Lea eahpesihkar mo mearkkašahti stuorra mesopelágalaš guollebivdin váikkuhivččii ekovuogádahkii mearas ja luosa bibmui. Sivaoktavuodat mearas leat dávjá seagážit, ja várra lea váttis ovddalgihtii diehtit mo dakkár biomássa váldin váikkuha luossamáddodagaide.

Ruksesohtu mearkkašupmi lussii

Norgga fitnodat Aker Biomarine lea mánggaid jagiid ovddidan beaktilis bivdovugiid, ja bures doaibmi árvoviddji, čámbohkalbivdii Máttajieknaábis. Mánnga doaimmaheadji leat čájehan beroštusa dasa ahte ovddidit sullasaš vuogi bivdigoahtit oahtu min ruovttumearraguovlluin. Vaikke vel lea ge čámohkal sihke Norggamearas ja Barentsmearas, de lea áigequovdileamos šládja leamaš ruksesohttu⁴³ reabbáalli mii lea mealgat uhcit go čámohkal. Ruksesohttu lea hui deatálaš ekovuogádahkii, ja dat lea

39 Holst, Jens. (2018). Let's bring back the salmon, sea birds and G6 mackerel! THE HYPOTHESIS ON OVERGRAZING AND PREDATION. 10.13140/RG.2.2.12317.13288

40 International Atlantic Salmon Research Board, ICR (20)06, Inventory of Research Relating to Salmon Mortality in the Sea, 2020

41 Advisory Committee on Fisheries Management, ICES, CM 2000/ACFM:13

42 Dag Standal, Eduardo Grimaldo, Institutional nuts and bolts for a mesopelagic fishery in Norway, Marine Policy, Volume 119, 2020

43 https://www.nrk.no/nordland/bygger-verdens-forste-rodete-fabrikk_-_et-nytt-industrieventyr-1.14576307

deatlaš oassi ollu guollešlájaid biepmus. Manjá mánga jagi geahččaladdanbivddu, ášahuvvui jagi 2019 konsešuvdnaortnet ruksesoahttobivddu várás feastonuhtiin. Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta mearridii ollesearrin jagi 2021 várás 254 000 tonna⁴⁴ (mearriduvvon dan vuodul ahte Norggameara biomássa lea 33 miljon tonna⁴⁵). Jus dakkár guolástus galggašii beassat ovdánit, de lea deatlaš kártet ruksesoahthu mearkkašumi lussii. Mii dárbašit eanet máhtu dan mearkkašumi birra mii das lea luosa bibmui, ja biebmun eará šlájaid maid luossa borrá.

2.4.7 Fysalaš sisabahkkemat

Ruvkebázahusaid luoitin luossavuonaide lea riidovuloš. Dat lea dahkkojuvvon Báhcaveaivuonas ja plána lea dan dahkat Riehpovuonas. Dakkár industrijabázahusat sáhttet mielddisbuktit ahte mohti dagaha vuotnaguovlluid ávdin go ii šat eale dahje šatta mihkkege dan botnis. Seamma dáhpuhuvvá go sirdá bodnerivoha daid vuotnaguovlluin gos lea luossa, nu mo áigumuš lea dahkat Deanunjálmis. Dakkár sisabahkkemat sáhttet dagahit guhkesáiggi vaháigiid vuona biologalaš eallimii oktan luosain.

Go áigu buođđut čázádaga, de ferte čázádateiseváldi addit lobi dasa. Dábálaččat galget doaibmabiju váikkuhusat čielggaduvvot. Mángii leat čađahuvvon váidudeaddji doaibmabijut uhcidan dihtii vaháigiid earret eará lussii. Dat sáhttet lea luossagorkŋohagat, čáhcedási heiveheapmi, guollegilvin ja ráhkadit áldása amas luosa vahágahttit.

Dábálaččat lea biddjojuvvon čáhcebohcci ja kulvert doppe gos geaidnu dahje ruovdemáđidja rasttida jogažiid ja jogaid. Jus dat eai leat biddjojuvvon rivttes vuogi mielde, de dat sáhttet álkit hehttet luosa johtima. Dat

uhcida godđanvejolašvuodaid, ja das sáhttet leat negatiiva váikkuhusat máddodahkii.⁴⁶ Eará fysalaš sisabahkkemat sáhttet leat sáddo ja čievrra váldin jogas, johkamuvren, duolvačáhccenuoskkideapmi ja eará golggaheapmi.

2.4.8 Mihttomearri ja strategiiat

Dábálaš guollebivddu lassin lea luossa áitatvuloš mángga dáfus. Sámedikki bealis lea dehálaš leat veahkkin unnideamen olbmuid dahkan sisabahkkemiid mat áitet luossamáddodagaid. Sámediggi lea leamaš kritihkalaš ásahtit guollebiepmahagaid dehálaš luossavuonaide ja árbevirolaš guollebivdosajiid lahka. Guollebiepmahatealáhus lea gal unnidan antibiotikageavaheami ja álggahan doaimmaid maiguin hehttejit biebmoluosaid gárgideames, muhto riska das, ahte manná funet liikká gávdno, vaikke vel leat bidjan dáid doaimmaid.

Guovddáš eiseváldiid hástalussan lea ahte sis leat siskkáldasat fágasurggiid gaskasaš vuostálas beroštumit. Nuppe dágus eiseválddit háliidit vuhtiváldit sámi servvodateallima luosa hálddašeamis, muhto seammás dat seamma eiseválddit diktet stuorrát ángiruššat guollebiepmahagaide seamma guovlluin. Dat seamma guoská maiddái iešguđetge luoitinlobiide luosa eallinguovlluin. Sámedikki bealis lea várrogasprinsihppa mii duvdá Sámedikki luossapolitiikka. Luosa ja eará guliid vuhtiváldin ferte leat bajimuččas go árvoštallá sisabahkkemiid.

Ráfáidahttinmearrádusat ja eará mearrádusat mat guoskkahit sihke guovlluid ja šaddo-, ealli- ja loddešlájaid, sáhttet dagahit eahpelunddolaš, oiddolaš eallineavttuid dáidda šlájaid. Diekkár favoriseren sáhtta dagahit luossamáddodagaid ovdii sihke vuonain ja čázádagain, mii lea čuovvumuš luosa unnumis. Sámediggi oaidná

44 Láhkaásahus ruksesoahthoávkástallama muddema birra 2021, NFD almmuhan 15.12.2020

45 Referáhta – Ruksesoahttobivdima mudden 2021, Guolástusdirektoráhta notáhta 14.12.2020 (Áššen: 20/19487)

46 Luonduhálddašandirektoráhta, 2002. Slipp fisken fram! Fiskens vandringsmulighet gjennomkulverter og stikkrenner. Giehtagirji 22-2002.

Govva: Harry Johansen

ahte go diekkár doaimmat álggahuvojit, de váilu ollislaš árvoštallan das, makkár váikkuhusat iešguđetge doaimmat dagahit.

Mihtomearri

- Unnán olbmuid dahkan sisabahkkemat ja biologalaš áitagat leat addán lussii buriid eallinguovlluin ja eavttuid

Strategiijat

- Dássidit geahpedit predáhtorlogu jogas ja mearas sihkkarastin dihtii luossamáddodagaid
- Eastadit ahte ođđa šlájat, nu go ruoššaluossa, sajáiduvvet davvin
- Veahkin váldit atnui ođđa teknologiija guollebiepmahagain eastin dihtii luosa genehtalaš nuoskkideami ja dávddaid njoammuma
- Unnidit fysalaš sisabahkkemiid mat sáhttet hehttet luosa

2.5 Ángiruššansuorgi 5 Riektedilit

Vuoigatvuohta luossabivdui sámi guovlluid mearas ja jogain lea ásahuvvon dábálaš diggegottálaš njuolggadusaid vuođul ii ge earrán sisdoalu dáfus dain vuoigatvuođain mat riikka eará sajiid johka- ja mearragátti ássi eanaeaiggádiin leat luossabivdui iežaset lagašguovlluid jogas dahje mearas. Muhtun sámi guovlluin dat leat nannejuvvon lága bokte, nu go Deanulága bokte, eará guovlluin nannejuvvon riektegeavada bokte, ja čuovvu muđui dološvieru ja dološ áiggi rájes geavaheami. Vuođđolága § 108 geatnegahtá stáhta lámčit dilálašvuođaid dasa ahte sámit sáhttet sihkkarastit ja ovddidit kultuvrraset, gielaideaset ja servodateallimeaset. Nappo lea ge vuođđoláhkamearrádus hui deatálaš maddái luossabivdui.

Álbmotrievttis leat mánga mearrádusa mat suodjalit sámiid vuoigatvuođa luossabivdui jogain ja mearas. Biošládjjivuodakonvenšuvvna art 8j dadjá ahte sámiid árbediehtu luossabivddu ja dan guoddevaš hálddašeami birra, galgá dássiduvvot ođđaáiggi dutkamiin. Sámiid iešmearridanvuoigatvuohta álgoálbmogin lea

bajimus prinsihppa maiddái go guoská sámiid vuoigatvuoda stivremii ja hálddašeapmái. ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa artihkal 26 dadjá ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuoha eaiggáduššat, geavahit, ovddidit ja háldet daid resurssaid maid sii oamastit árbevirolaš eaiggátvuoda dahje geavaheami vuodul. Seamná dadjá maiddái ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkal 15.

Luossabivdu lea maiddái guovddáš oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđosis ja ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna artihkal 27 addá dasa ávnnaslaš kultursuodjalusa. Mearrádus mielddisbuktá ahte ovdalis, dálá ja boahhtevas sisabahkkemat oktiibuot bidjet láidestusaid stáhta eiseválddiid almmosrievttálaš doaibmavejolašvuodaide. Dat mearkkaša maiddái čielga gjerdanrájá dan ektui guđe sisabahkkemiid stáhta eiseválddit sáhttet čađahit muddemiiguin ja gáržžidemiiguin.

Viidáseappot lea sámiid vuoigatvuoha beassat oassálastit almmosrievttálaš hálddašeapmái ja konsultašuvnnaide guovddázis dain áššiin main sáhtta leat mearkkašupmi sámi beroštusaide, dás maiddái luossabivdui. Eiseválddit leat geatnegahttojuvvon buriin dáhtuin konsulteret sámi beroštusaid juksan dihtii sin friija ja diediheami vuodul ovddalgihtii miehtama ovdal lágaid dahje hálddahuslaš doaibmabijuid mearrideami ja čađaheami, gč. earret eará álgoálbmotjulggaštusa 19. artihkkala.

Álbmotriekti suodjala luossabivddu ja nu mo namuhuvvon bajábealde, suodjala dan maiddái priváhtarievttálaš vuoigatvuohan.

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (SP) gusto Norgga lánhan, gč. miessemánu 21. b. 1999 mannosáš lága olmmošvuoigatvuodaid dili nannema birra Norgga rievttis (olmmošvuoigatvuodálága) § 2 nr. 3. Konvenšuvdnamearrádussii lea addojuvvon

ovdasadji ovddabeallai Norgga lága. Vuostálasvuodadillis galget konvenšuvnna mearrádusat mannat ovddabeallai eará lágaid, gč. olmmošvuoigatvuodálága § 3.

SP 27. artihkkala vuodđoteaksta čuodjá ná eangalsgillii:

«In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.»

Dábálaš álbmotrievttálaš málle mielde galgá konvenšuvdnamearrádus dulkojuvvot oskkáldasat ovttavásttolaččat sániid dábálaš oaiviliin dan oktavuodas mas dat leat geavahuvvon, ja go geahččá mearrádusa ulbmila, gč. 1969 mannosáš Wienkonvenšuvnna soahpamušrievtti artihkkaliid 31-33 ja Rt-2008-1789 teakstaoasi 28. ON olmmošvuoigatvuodálávdegoddi goziha Siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna.

«In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.»

Alimusriekti árvvoštalaí artihkkalis Rt-2008-1764 makkár váikkuhus Olmmošvuoigatvuođalávdegotti dulkomis galgá leat siskkáldas Norgga lágaid ektui, ja loahppajurdda lei ahte Olmmošvuoigatvuođalávdegotti konvenšuvdnadulkomis galgá leat stuorra deaddu riektegáldun, gč. diggemearrádusa teakstaoasi 81.

Stáhta doaibmavejolašvuohta muddemiid oktavuodas guorrasa maiddáí daidda geatnegasvuođaide maid stáhta ferte čuoovvut 27. artihkkala vuodul, gč. Olmmošvuoigatvuođalávdegotti jagi 2009 mearrádusa Poma Poma-áššis (Communication No. 1457/2006), teakstaoasi 7.4. Áššiin main lea mearkkašupmi unnitlohkojoavkkuide, lea gáibádus guoskevaš joavkkus ahte beassat duođas ja árijjalaččat oassálastit mearridanprosessii, gč. Olmmošvuoigatvuođalávdegotti oppalaš kommentára 23, teakstaoassi 7:

«The enjoyment of those rights may require positive legal measures of protection and measures to ensure the effective participation of members of the minority communities in decisions which affect them.»

Alimusrievtti duomus HR-2017-2428-A (Jovsset Ánte Sara) mii guoskkai muddemiidda boazologu mearrideami oktavuodas, lea riekti SP art 27 guorahallama maŋŋá bidjan stuorra deattu olmmošvuoigatvuođalávdegotti geavadii ja bidjan muhtun láidestusaid maid Sámedikki oainnu mielde maiddáí ferte bidjat vuodđun go mearriduvvojit muddemat sámi árbevirolaš luossabivdui sihke mearas ja jogain, gč. duomu teakstaoasi 60.

Alimusriekti bidjá vuodđun, maŋŋel go lea geahččan olmmošvuoigatvuođalávdegotti práksisa, ahte lea gáibádus reála ja aktiivvalaš oassálastima mearridanproseassas. Poma Poma-áššis cealká olmmošvuoigatvuođalávdegoddi ahte

oktavuođain main leat erenoamáš garra váikkuhusat, lea gáibádus friddja informerejuvvon miehtamii álbmogis masa ášši guoská. Dakkár doaibmabijuid oktavuodas mat mearkkašahtti láhkai čuhcet deatalaš ekonomalaš doibmii mii doaimmahuvvo oassin unnitlohkoálgoálbmogiid oktasaš kultuvrras, eai leat konsultašuvnnat doarváí, gč. ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iehčanas stáhtain, mas leat mearrádušat konsultašuvdnageatnegasvuođa birra. Dakkár dáhpáhusain gusto gáibádus ahte álgoálbmoga guoskevaš lahtut galget sorjjasmeahttumit leat addán miediheami ovddalgihtii diediheami vuodul ("free, prior and informed consent"), gč. Poma Poma čuoggá 7.6.

SP Artihkal 27 ovddasta ávnnaslaš cakki dasa maid stáhta sáhtta dahkat dahje suovvat earáid dahkat almmá mearrádusa rihkkuma haga. Caggi lea vealtameahtun dan dáfus ahte go doaibmabidju vuos mearkkaša biehttalussan doaimmahit kultuvrra, de das ii leat mihkkege mearkkašumiid das ahte eanetlohkoálbmoga bealis lea stuorra doarjja doaibmabidjui. Mearráduš suodjala sámiid iežaset árbevirolaš ealáhusaid doaimmaheami, nu mo luossabivddu jogain ja mearas, dás maiddáí ođđaáiggi vugiid doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid, ja daid guovlluid ja resurssaid mat leat vuodđun dan ealáhusdoaimmaheapmái.

Go galgá árvvoštallat rihkku go doaibmabidju 27. artihkkala, de ferte váldit mielde ovdalis ja eará plánejuvvon doaibmabijuid. Viidáseappot ferte daid dáhpáhusain go doaibmabidju sáhtta gáržžidit dahje vahágahttit kulturdoaimmaheami vaikke vel dat okto ii rihko 27. artihkkala, deattuhit sámi kulturdoaimmaheami vuhtiiváldima go árvvoštallá doaibmabiju.

Artihkal 27 lea árvvoštallojuvvon vuđolaččat sihke vuodđolágalasáhusa § 108 (Innst.S. nr. 147 (1987-88)), sámelága (Ot.prp. nr.

33 (1986-87), Innst. O.nr. 79 (1986-87)) ja finnmárkkulága (Ot.prp. nr. 53 (2002-2003) ektui. Dat lea dagahan ahte 27. artihkal ferte adnojuvot dohkkehuvvon ja sihkkaris vuoigatvuohtan sámiide.

Seammás lea nu ahte stáhta eiseválddiin lea muhtunlágan muddenjejolašvuohta luossamáddodaga vuhtiiváldima vuodul. Jus luossamáddodat lea áitojuvvon, de lea stáhta eiseválddiin geatnegasvuohta čađahit doaibmabijuid vai dat resursa maid sii galget hálddašit, ain lea guoddevaš. Dat ferte dattetge dahkkojuvot sámiid materiála kulturgáhttema rámmaid siskkobealde, ja daid njuolggadusaid siskkobealde mat gustojit konsultašuvnnaide ILO-konvenšuvnna 169, art 6 jed., vuodul.

Dan ii sáhte geavahit mangelágan heahterievttálaš doaibmabidjun eahpelihkostuvvan stáhta luossahálddašeapmái. Baicce sáhtta jearrat ii go dat dalle vuolggat eará riektenjuolggadusaid buhtadusa ja váidudeaddji doaibmabijuid oktavuodas vuoigatvuodalaččaide. Dan maid ankke ferte sáhttit bidjat vuodđun, lea ahte das ferte dahkat ollislaš árvoštallama SP art 27 vuodul, mas stáhta ovddasvástádus das ahte resurssa hálddašeapmi ain lea guoddevaš galgá gehččojuvvot dan vuodul mo stáhta hálddaša ja historjjálaččat lea hálddašan dán resurssa eanet surggiidrasttideaddji perspektiivvas.

Dat mii ferte leat mearrideaddjin, lea ahte luossabivdiin lea vuoigatvuohta resursaávkkestallamii vuodđun ássamii ja erenoamážit vuodđun mearrasámi kultuvrii. Árbevirolaš guolásteami vuhtiiváldin ja dan gos dat bivdu lea doaimmahuvvon, lea guoskevaš doaibmabiju mearrideapmái. Norgga mearra- ja johkaluossabivdiin lea vuoigatvuohta bivdit dan luosa mii vuodjá sin luossabivdosaji meattá. Muddemiid oktavuodas galgá vuhtiiváldit historjjálaš guolásteami Norggas, dm. mearra- ja johkaluossabivdiid dábálaš sállášiid,

árbevirolaš bivddu ja bivdovugiid, gos bivdu lea doaimmahuvvon ja báikegottiid sorjavašvuođa luossaguolástusain.

Stáhta eiseválddiin lea sihke álbmotrievtti (ILO konvenšuvnna 169 art 6 jed) ja nationála rievtti vuodul (Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš šiehtadus konsultašuvdnaproseyraid birra, mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnas geassemánu 2005) geatnegasvuohta konsulteret sihke Sámedikki ja luossabivdiid sin ovddasteaddji organisašuvnnaid bokte dainna áigumušain ahte juksat ovttamielalašvuođa ovdalگو muddemat čađahuvvojit. Danne go luossabivdu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđun lea njuolga áitojuvvon, de čavgejuvvojit gáibádusat ovttamielalašvuhtii, ja dasa guđe muddemiid sáhtta dohkkehit, gusto maiddái čielga gierdanrádjá.

Dasa lassin lea nu ahte ILO 169 artihkkalat 15, gč. artihkkaliid 13 ja 23, suodjalit sisabahkkema vuostá ja dohkkehit guolásteami mearkkašumi álgoálbmogiid kultuvrra ja ekonomalaš iehčanasvuoda bisuheapmái. ILO 169 artihkal 15 suodjala sisabahkkemiid vuostá álgoálbmogiid luondduressaide. Dán mearrádusa vuosttaš cealkka geatnegahtta stáhta erenoamážit sihkkarastit sámiide vuoigatvuođa luondduressaide iežaset eanaguovlluin. 15. artihkkala doaba eanaguovllut lea definerejuvvon lagabui 13. artihkkalis ollislaš birasin dain guovlluin gos guoskevaš olbmot ellet dahje eará láchkai geavahit. Oppalaččat dovddaha ILO 169 artihkal 15 nr. 1 vuosttaš dajus dan seamma gáibádusa suodjalussii sisabahkkema vuostá go SP artihkal 27. Artihkal 23 dohkkeha árbevirolaš bivddu deatalažžan álgoálbmogiid kultuvrra ja ekonomalaš iehčanasvuoda bisuheapmái.

SP artihkal 27 mearkkaša maiddái geatnegasvuođa čađahit posiitiiva sierradoaibmabijuid go dat dárbbasuvvojit álgoálbmogiid kultursuodjaleapmái. Dát áddejupmi lea maid nannejuvvon jagi 1994

mannosaš Olmmošvuoigatvuodálávdegotti oppalaš kommentárain nr. 23. Áigumuššan dakkár positiiva sierradoaibmabijuiguin lea váikkuhit duohta ovttadássásašvuhtii gaskal minoritehta ja majoritehta. Positiiva sierradoaibmabijut eai rihko ovttalárganvuodá prinsihpa dahje ii-vealaheame prinsihpa, gč. earret eará SP artihkkala 26. Baicce váikkuhit aiddo dakkár positiiva doaibmabijut dasa ahte seailluhit daid osiid sámi kultuvrras mat dál leat áitojuvvo. Go guoská Norgii de lea ge SP artihkal 27 erenoamážit čadnojuvvo Vuodđolága 108 paragrafii, mii sisdoalu dáfus adnojuvvo oktiivástidit SP 27. artihkkaliin.

Čuolbmačilgehus das mo geatnegasvuohta positiiva sierradoaibmabijuide mat dás leat válddahuvvo ja mearraluossabivddu manjit áiggi muddemat mearas ja jogain, ja erenoamážit deanučázádaga oktavuodas, ii boađe ovdan dain muddemiin mat leat čadahuvvo mearraluossabivddus manjájagi 2007 dahje ovdal, eai ge šiehtadallamiin gaskal Norgga ja Suoma Deanučázádaga ektui.

Dattetge lea riektenjuolggadus čielggas; Stáhta ovddasvástádus SP artihkkala 27 vuodul lea boađusovddasvástádus. Go sámi kultuvra muhtun guovlluin lea nu áitojuvvo ahte juohke sisabakken, oktan muddemiiguin, sáhtá áitit kultuvrra vuodá, oktan ássamiin ja ealáhusdoaimmahemiin, de lea stáhta geatnegahttojuvvo čadahit positiiva sierradoaibmabijuid sihkkarastin ja ovddidan dihtii kultuvrra.

Ealáhus ja kultuvra lea čavga oktiičadnojuvvo sámi guovlluin. Árbevirolaš ealáhusat leat ávnnaslaš vuodđun kulturdoaimmaheapmái. Luossabivdu lea buorre ovdamearkan dasa. Danne lea luossabivdu jogain ja mearas leamaš oassi sin eallimis geat ássat ja ellet sámi guovlluin. Luossabivddus lea mearkašupmi sihke kulturguoddiin ja dienasvuodđun, áinnas

lotnolasat eará vuodđoealáhusaiguin nu go guolástemiin, eanadoaluin ja boazodoaluin. Luosa guovddáš sadiid oidno sámiid sátneriggodagas, biebmogálvvuin ja das ahte dat lea geasuheaddji lonuhangálvun luonddurovttudoalus. Báikkálaš olbmot leat háhkan árbedieđu luosa ja bivdinguovlluid birra ja gaskkustan dán máhtu buolvvas bulvii.

Stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohta čadahit muddemiid árvusanedettiin daid vuollásaš riektediliid mat sihkkarastet resurssaid guoddevaš hálddašeami. Dakkár muddemiid oktavuodas čuovvu Biošláddivuodákonvenšuvnna 8j artihkkalis ahte ođđaáiggi dutkan ja árbemáhttu lea dásseárvosaš máhtovuodđu deattu ja guoskevašvuodá ektui.

Stáhta eiseválddit fertejit viidáseappot fuolahit ahte árbediehtu boahá oidnosii ja deattuhuvvo go Norgga eiseválddit galget dahkat mearrádusaid ovdamearka dihtii muddema birra. Dat ii leat baljo dáhpáhuvan ge ii ge boađe čielgasit ovdan ii johka- ii ge mearraluossabivddu muddenproseassain. Dan duodašta ođđasat dutkan, geahča ovdamearka dihtii Line Kalak, Sámi allaskuvla.⁴⁷

2.5.1 Mihtomearri ja strategiiat

Mihtomearri

- Buorit šiehtadusat ja juridihkalaš rámmavuogádat sihkkarastet luossamáddodagaid boahhteáigásaš vuodđun sámi kultuvrii ja árbevurrui.

Strategiiat

- Guoddevaš ja báikkálaš hálddašeapmi mii deattuha seamma ollu árbedieđu go ođđaáiggi dutkama

47 Line Kalak og Bjarne Johansen, 2020 Tradisjonell kunnskap og forvaltning av sjølaksefisket

3 Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkusat

Sámediggedieđáhusa Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi čuovvuleapmi mielddisbuktá ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkusaid. Dieđáhus definere ángiruššansurggiid mihtuid ja strategiiid ja bušeahttabarggus dát konkretiserejuvvojit doaimmaid bokte. Doaimmat mat eaktudit stuorát ekonomalaš resurssaid fertjit gieđahallojuvot Sámedikki jahkásaš bušeahtas. Dieđáhusas lea guhkitáiggeperspektiiva, ja lea lunddolaš geahčadit dieđáhusa njealji jagi geahčen árvoštallan dihtii leago Sámediggi olahan daid mihtuid mat leat biddjon dieđáhussii.

Dieđáhusa Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi mihtuid realiseren mielddisbuktá ahte konsultašuvdnašiehtadus geavahuvo aktiivvalaččat. Dieđáhus eaktuda maiddái lagat ovttasbarggu dolliiguin, birashálddašemiin ja organisašuvnnaiguin mat barget luossabivdduin.

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Kárášjohka

Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no